

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ESTETIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lucie Vinická

Pojem krásy v prvním, druhém a třetím vydání Jungmannovy
Slovesnosti: Koncept druhů krásy v prvním a druhém vydání

The Concept of Beauty in the First, Second and Third Edition of
Jungmann's Slovesnost: The Concept of Beauty Categories in the
First and Second Edition

Praha 2012

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Hlobil, CSc.

Za cenné rady a připomínky děkuji prof. PhDr. Tomáši Hlobilovi, CSc., vedoucímu této práce. Můj vděk patří i přátelům a rodině za nezbytnou morální a technickou podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou krásy ve třech vydáních Jungmannovy Slovesnosti. Postupně zužuje téma na koncept druhů krásy v prvních dvou vydáních. První část práce je věnována nastínění okolností vzniku Slovesnosti a Jungmannovy doby. Také stručně představuje sekundární literaturu, metodu a cíl práce. Druhá a třetí část rozebírají koncept krásy v prvním a druhém vydání Slovesnosti a čtvrtá, stěžejní, tyto postřehy komparuje. Cílem této práce je poukázat na autorův přístup, postihnout změny, které nastaly ve druhém vydání ve srovnání s prvním a představit Jungmannovu práci s koncepty krásy.

Klíčová slova

19. století, české národní obrození, Josef Jungmann, Slovesnost, terminologie, estetika, krása

Abstract

Bachelor thesis deals with issues of beauty in three editions of Jungmann's Slovesnost. It gradually narrows its focus on the concept of beauty categories in the first two editions. The first part describes circumstances of Slovesnost's origin and Jungmann's era in general. It also briefly presents the secondary literature, goals and methods of the thesis. The second and third part analyse concepts of beauty in the first and second edition of Slovesnost. The fourth part, which is the crucial part, compares these observations. Aim of this thesis is to outline the author's approach, cover the changes that occurred in the second edition in comparison to the first one, and show Jungmann's work with the concepts of beauty.

Key words

19th century, Czech National Revival, Josef Jungmann, Slovesnost, terminology, aesthetics, beauty

Obsah

1. Úvod	5
1.1. Sekundární literatura	7
1.1.1. Karel Híkl.....	7
1.1.2. Alois Jedlička.....	8
1.1.3. Marta Soukopová	9
1.2. Pojem krásy v sekundární literatuře	10
1.3. Hlavní cíl a metoda práce.....	11
2. Pojem krásy v prvním vydání Slovesnosti.....	13
2.1. Koncept druhů krásy	14
3. Pojem krásy ve druhém vydání Slovesnosti	29
3.1. Koncept druhů krásy	29
4. Komparace pojetí krásy v jednotlivých vydáních	37
4.1. Komparace konceptu druhů krásy v prvním a druhém vydání	38
5. Závěr	43
Seznam citované a použité literatury	44
Primární literatura	44
Sekundární literatura	44
Internetové zdroje.....	45

1. Úvod

Slovesnost Josefa Jungmanna¹ byla ve své době významným textem, který utvářel další vývoj českého jazyka. Jungmann, český filolog, lexikograf, spisovatel a překladatel, se celý život snažil položit teoretické základy pro vývoj nového českého jazyka, byl jedním z hlavních představitelů národního obrození, respektive jeho druhé, ofenzivní části. Svého cíle se snažil dosáhnout i vydáním Slovesnosti, která původně vznikla jako učebnice na hodiny literatury a českého jazyka pro gymnázia. Není to ovšem její jediná funkce, jak si vzápětí ukážeme.

Slovesnost má dvě hlavní části, teoretickou a praktickou. Teoretická část je vůbec prvním česky psaným pokusem o souhrnné zpracování teorie literatury a poetiky. Jungmann nepopisuje jen jednotlivé literární útvary, ale i formální a gramatické záležitosti (zvláště ve druhém vydání – píše v něm například o skloňování a časování či druzích veršů), povahu jazyka, nářečí a zařazuje také vlastenecké promluvy o slovanských jazycích. Autor ve výkladu nešetří příklady a poznámkami pro lepší pochopení používaných termínů a je pro něj typická snaha vytvořit celou hierarchii pojmů, které řadí do oddílů a pododdílů, takže jeho práce má výrazně vrstevnatý charakter. Jeho postup je zpravidla takový, že nejprve podá definici určitého žánru a poté detailně charakterizuje prvky, které daná definice obsahuje. V obsáhlejší praktické části potom najdeme množství úryvků z textů, které podle Jungmannova názoru nejlépe ilustrovaly témata, o nichž pojednával v části teoretické.

Ve Slovesnosti se spojují texty s různými funkcemi, od vzdělávacích přes vlastenecky buditelské a také vědecké. Lze na ni nahlížet v kontextu různých vědních disciplín, včetně té estetické. Je důležité nezapomínat, že z velké části jde jen o Jungmannem shromážděné, přeložené a místy okomentované texty různých autorů, tedy ne jeho původní práci, ale spíše jakousi chrestomatii. Ovšem ani to mu nebrání, aby skrze tyto texty prezentoval své názory a představy. Postupuje eklekticky a vybírá ty části, které podporují jeho vlastní myšlenky. Již od předmluvy prvního vydání je více než jasný výrazný vlastenecký charakter díla a přání podpořit český jazyk.

¹ Jungmann, Josef (1773 – 1847), výběr z děl – pětidílný Slovník česko-německý (vydáván 1834 – 1839), Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka (1825). Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Josef Jungmann [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Jungmann.

Slovesnost vyšla celkem třikrát, všechny edice byly vydány za Jungmannova života. První je z roku 1820 a nese titul „Slovesnost aneb zbrjka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu“. Tímto prvním vydáním se autor obrací k české středoškolské mládeži s jazykově výchovnou tendencí a doufá, že jeho práci přijmou lépe než starší generace, „hlasové lidj ginak třeba wysoce učených a wýborných, kterým ale k oswogenj sobě důkladně českého gazyka známosti nebo přjležitost nebo chuť se nedostáwala“². Je tedy vidět, že Jungmann nedoufal, že by jeho práce změnila náhled na český jazyk celého národa, chtěl pro tuto změnu pouze položit základy a sledovat, jaké budou reakce, případně pak na těchto reakcích dále stavět. Jak jsme již zmiňovali, Slovesnost má výrazný eklektický charakter a Jungmann to v předmluvě přiznává. Jako své vzory uvádí například lipského profesora filozofie Karla Heinricha Ludwiga Pölitze³ či hallského profesora filozofie Johanna Augusta Eberharda⁴. Na konci předmluvy omlouvá chyby Slovesnosti tím, že je to první sbírka svého druhu v českém jazyce a vyslovuje naději, že právě z řad jeho čtenářů by jednou mohli vyrůst vlastenci, kteří knihu opraví a doplní. Nakonec ale opravenou edici vydává sám, a to v roce 1845 pod názvem „Slovesnost aneb Náuka o wýmlywnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau přjkladů w newázané i wázané řeči“. Podle svých vlastních slov v Předmluvě je zde zcela přepracována teoretická část a také větší množství příkladů. Slovesnost se z původních 430 stran rozrostla na 830. Nezměnil se jen objem knihy, ale i důležitost teoretické a praktické části. Zatímco v první edici byla teorie jen doplňkem k praktickým příkladům, zde je tomu naopak a důraz je kladen právě na část teoretickou. Jako své předlohy jmenuje německého básníka a estetika Georga Reinbecka⁵, Pölitze, Eberharda a tentokrát i sebe, což dává tušit, že ve druhé Slovesnosti najdeme i části, které Jungmann vytvořil sám. V této podobě vyšla Slovesnost ještě v roce 1846, s lehce pozměněným názvem „Slovesnost aneb Náuka o wýmlywnosti básnické i řečnické se sbírkau přjkladů newázané i wázané řeči“. Někteří autoři uvádějí, že vyšla zcela nezměněna, ale podle jiných zdrojů⁶ dílo doznalo jistých textových změn.

² JUNGSMANN, Josef. *Slovesnost aneb zbrjka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. III.

³ Pölitze, Karl Heinrich Ludwig (1772 – 1838), německý profesor filozofie, historie a politické vědy, výběr z děl – „Praktisches Handbuch zur statarischen und kursorischen Lekt üre der deutschen Klassiker“ (1804 – 1806), „Die Aesthetik für gebildete Leser“ (1807), „Das Gesamtgebiet der deutschen Sprache“ (1825). Wikipedia: Die freie Enzyklopädie: Karl Heinrich Ludwig Pölitze [online]. c2011 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Heinrich_Ludwig_Pölitze.

⁴ Eberhard, Johann August (1739 – 1809), německý teolog a filozof, výběr z děl – „Handbuch der Aesthetik“ (1803). Wikipedia: Die freie Enzyklopädie: Johann August Eberhard [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_August_Eberhard.

⁵ Reinbeck, Georg (1766 – 1849), německý básník a estetik, výběr z děl – „Deutsche Sprachlehre nebst Anleitung zu schriftstellerischen Aufsätzen“ (1817). Wikipedia: Die freie Enzyklopädie: Georg Reinbeck [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Reinbeck.

⁶ SOUKOPOVÁ, Marta. *Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce*. Praha: diplomová práce FF UK, katedra českého jazyka, 1994, str. 8.

1.1. Sekundární literatura

Jak jsme již naznačili, Slovesnost je jedním ze stěžejních děl Josefa Jungmanna a celé jeho doby a jako takové jí bylo věnováno mnoho rozborů a odborných výkladů, ať už dobových či současných⁷. Většinou se ji jejich autoři snažili uchopit jako celek, případně se na ni zaměřit v kontextu problematiky či disciplíny, které se sami věnovali. Pro účel naší práce nepovažujeme za nutné představit všechny tyto práce, vybrali jsme jen tři zástupce, na kterých si ukážeme, jak rozdílné mohou pohledy na Slovesnost být a také se jejich prostřednictvím lépe zorientujeme v dané problematice. Vzhledem k tomu, že se hodláme věnovat termínu krásy⁸, tedy jisté estetické kategorii, i výběr textů jsme omezili přednostně na literaturu estetickou. To by nám mělo pomoci pochopit, co se na tomto poli již odehrálo a také vymežit naše vlastní téma. Nejprve se pokusíme postihnout obecný charakter sekundárních textů a specifickou přístupu jednotlivých autorů. Poté se na sekundární literaturu podíváme ještě z estetického hlediska.

1.1.1. Karel Hikl

Prvním zkoumaným textem, který vyšel roku 1911 v Listech filologických, je Jungmannova "Slovesnot" a její předlohy⁹ od Karla Hikla¹⁰. Hikl byl český literární kritik a historik narozený ve Vídni a zabýval se převážně obrozením, zejména Josefem Jungmannem a jeho školou. Jak již název práce napovídá, autor se zde pokouší určit Jungmannovy předlohy a způsob, jakým s nimi pracoval. V tomto ohledu měl největší roli Karl Heinrich Ludwig Pölitz. Hikl ho považuje za tak významnou inspiraci, že charakterizaci jeho osoby a děl věnuje celou jednu kapitolu. Teprve poté srovnává Jungmannův a Pölitzův přístup a snaží se postihnout rozdíly mezi charakterem jejich práce a cílů. Kromě Pölitze a Eberharda, jejichž vliv Jungmann přiznává v předmluvě k prvnímu vydání, a také Reinbecka, kterého přidává ve vydání druhém, identifikuje Hikl jako další vzor například lipského profesora filozofie

⁷ Stručný přehled literatury věnované tomuto tématu najdeme například v diplomové práci Marty Soukopové, které se budeme věnovat v jedné z dalších podkapitol.

⁸ Přesnější vymezení našeho tématu najdeme v kapitole Hlavní cíl a metoda práce.

⁹ HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: *Listy filologické*, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 207-219, 346-353, 416-448.

¹⁰ Hikl, Karel (1886 – 1968), český literární kritik a historik s rakouským původem. Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem: Autority – Katalogizační lístek: Hikl, Karel [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: <http://katalog.svkul.cz/1.dll?hal~1000044731>.

Christiana Augusta Clodia¹¹ nebo Čechy Antonína Marka¹² a Františka Palackého¹³ (Hikl ale přiznává, že ve druhém vydání se mu nepodařilo zjistit všechny zdroje). Těmto autorům už ale věnuje mnohem méně místa. Vlastní rozbor Slovesnosti však přesto začíná až na pozadí úvah o Jungmannových předchůdcích a také nastínění jejího charakteru a okolností vzniku.

Ačkoli Hikl nemluví o Jungmannovi jako o autorovi, ale spíše překladateli, sběrateli či eklektikovi, nevidí na této jeho roli nic špatného, protože význam Slovesnosti podle něj leží jinde než v originalitě myšlenek. První Slovesnost považuje za velmi smělé, téměř průkopnické dílo, které se do českého jazyka snaží přinést co největší množství nových termínů. Ty jsou použity ve snaze vytvořit nový český jazyk a také českou vědeckou terminologii (oficiálně je sice kniha pomůckou pro školy, ale má fungovat také jako vědecká práce). Druhá Slovesnost je pak jakousi revizí, bilancí nad proběhlým čtvrtstoletím. V té už Jungmann pracoval samostatněji a částečně využíval nové předlohy. Podle Hikla je celý systém a postup práce jiný než v předchozím vydání a „jen velmi zřídka nalézáme v druhém vydání Slovesnosti opakování některé partie z vydání prvního“¹⁴. Nejdůležitější částí práce, pro kterou si Hikl v předcházejících kapitolách připravoval půdu, spočívá v podrobném rozboru prvního a druhého vydání Slovesnosti po jednotlivých paragrafech a jejich komparaci s originálními texty.

1.1.2. Alois Jedlička

Druhý text, jehož autorem je Alois Jedlička, vyšel v roce 1948 pod názvem Josef Jungmann a obrozená terminologie literárně vědná a linguistická¹⁵. Tato studie se podrobně zabývá terminologickou stránkou Slovesnosti a klade důraz na její vědeckou funkci. Nejprve shrnuje dobovou jazykovou situaci, považuje za důležité nastínit i její vývoj, vymezení se vůči předcházejícím jazykovým tendencím a vztahy napříč druhou obrozenou generací.

¹¹ Clodius, Christian August (1737 – 1784), německý básník a filozof, výběr z děl – „Entwurf einer systematischen Poetik nebst Collectaneen zu ihrer Ausführung“ (1804). Wikipedia: Die freie Enzyklopädie: Christian August Clodius [online]. c2011 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Christian_August_Clodius.

¹² Marek, Antonín (1785 – 1877), český básník, překladatel a jazykovědec, výběr z děl – Logika nebo umnice (1820). Wikipedia: Otevřená encyklopedie: Antonín Marek [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Antonín_Marek.

¹³ Palacký, František (1798 – 1876), český historik, politik a spisovatel, výběr z děl – Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie (1818). Wikipedia: Otevřená encyklopedie: František Palacký [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/František_Palacký.

¹⁴ HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: Listy filologické, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 441.

¹⁵ JEDLIČKA, Alois. *Josef Jungmann a obrozená terminologie literárně vědná a linguistická*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1948.

Obzvláště se snaží o klasifikaci použitých termínů (novotvary, slavismy, kalky, automatizovaná sousloví a další) a objasnění jejich vzniku a původu. Podle Jedličky je zásadní uvědomit si, jak se Jungmannova terminologie proměňovala. První vydání má pokusný charakter, je v něm patrná snaha o shromažďování synonymních českých termínů, souhrnný výčet všech existujících variant a také vytváření a přejímání českých náhrad za cizí termíny. Tato metoda má pomoci tlumočit do češtiny vědecké poznatky a myšlení, v konečném důsledku má ovšem paradoxně i opačné účinky, protože nadbytečnost pojmů způsobuje rozkolísanost terminologie. Zdá se, že si to Jungmann uvědomoval a počítal s tím, že ne všechny termíny se uchytí. Jeho pětidílný Slovník česko-německý (jednotlivé díly vyšly mezi lety 1835 až 1839, tedy mezi první a druhou edicí Slovesnosti) má za úkol pomáhat rozpoznání nové terminologie a „mírniti přílišné novotaření upozorněním na termíny již existující“¹⁶. Některá slova z první Slovesnosti se v něm z nejrůznějších důvodů (například kvůli jejich ojedinělosti či neužívanosti) neobjevují a často nejsou ani ve druhém vydání Slovesnosti. Ve druhém vydání se tedy výrazněji projevuje Jungmannův revizní a korigující postoj. Ani přesto se ale jeho vztah k terminologii nijak zásadně nemění, jen upravuje jednotlivosti a zmírňuje některé dříve přijaté zásady, jako kupříkladu puristickou tendenci z prvního vydání. Také to neznamena, že by Jungmann počet termínů jen omezoval, některé synonymní výrazy sice zanikly, ale jiné naopak přibyly, což naznačuje neustálý pohyb a obnovování terminologie.

1.1.3. Marta Soukopová

Posledním textem je diplomová práce Marty Soukopové z roku 1994, která má titul Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce. Je nejmladší studií ze všech tří, se kterými pracujeme. Její význam spatřujeme i v tom, že v ní můžeme najít poměrně aktuální a obširnější shrnutí dosavadní odborné literatury, která byla o Jungmannovi a jeho Slovesnosti napsána. Soukopová bere Slovesnost jako komplexní znakový útvar a hodlá na ni nahlížet jako na „komunikaci v textu a text v komunikaci“¹⁷. Cílem práce je zjistit, jaké funkce měla Slovesnost ve své době plnit a jak se začlenila do tehdejší komunikační situace – nejde zde tedy jen o autora a jeho text, ale i o čtenáře. K takovému výzkumu je podle Soukopové nutný rozbor struktury Slovesnosti i znalost širšího kontextu. Ve svém textu rozebírá jen první

¹⁶ JEDLIČKA, Alois. *Josef Jungmann a obrozenecká terminologie literárně vědná a linguistická*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1948, str. 22.

¹⁷ SOUKOPOVÁ, Marta. *Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce*. Praha: diplomová práce FF UK, katedra českého jazyka, 1994, str. 20.

vydání, přesto je tato studie užitečná právě svým sumarizujícím charakterem a upozorněním na některé problémy, na které je třeba při práci se Slovesností, téměř dvě stě let starým textem, brát ohled. Soukopová poukazuje například na rozdílnost Jungmannovy a naší terminologie, která nám ztěžuje porozumění textu a varuje, že přes propast času ji nejsme schopni vnímat stejně jako autorovi vrstevníci. Terminologie ale není jediným specifickým aspektem Slovesnosti, je jí také její vnitřní stavba. Skládá se z několika částí s různou délkou i mírou samostatnosti, které je třeba zkoumat v kontextu Slovesnosti jako celku i ve vztahu k ostatním částem. Tímto zkoumáním dochází Soukopová k závěru, že Slovesnost nebyla jen školní pomůckou, ale „i velmi výrazným pokusem o ovlivnění soudobé české společnosti“¹⁸. Jungmann svým subjektivním výběrem textů učil čtenáře národní hrdosti a propagoval myšlenku jednotné slovesné kultury. Více než o popis skutečného stavu šlo o představení ideálního obrazu českého světa a jeho kultury.

1.2. Pojem krásy v sekundární literatuře

K vymezení našeho předmětu nám může pomoci i sekundární literatura a to konkrétně ty pasáže, kde se autoři věnují problematice krásy ve Slovesnosti. Nejvíce prostoru věnuje tomuto tématu Karel Hikl. Samozřejmě píše o kráse v kontextu svých dalších myšlenek, často ji používá pro jejich ilustraci. Například když se zmiňuje o smělé povaze Jungmannova díla, dozvídáme se, že tato smělost se projevila i ve vztahu k námi zkoumanému pojmu, Jungmann „odvážně spojuje slovo krása s kořenem kar- a s adjektivy černý, červený“¹⁹. Zajímají nás zejména momenty, kdy Hikl explicitně mluví o kráse a kdy je navíc jasně znát, ke které edici Slovesnosti se vztahují. V estetických pasážích identifikoval jako Jungmannovy předlohy z prvního vydání Pölitze, Clodia a Eberharda. Narozdíl od Hikla pro nás není až tak důležité vědět, co přesně Jungmann od kterého z nich převzal, protože se nebudeme pouštět do porovnávání předloh a Slovesnosti. Spíše je důležité si uvědomit, jaké stanovisko Hikl zaujímá. Podle Hikla je zde jasně vidět Jungmannův jazykový zájem. Pokoušel se sesbírat co nejvíce termínů, které se týkaly estetické problematiky, vybrat ze svých předloh pojmy, pro které jazyk potřeboval moderní termíny a přeložit je do češtiny, případně k nim přidat příklady a komentáře pro jejich maximální vyjasnění. Hikl k tomuto tématu říká, že Pölitze našel pro krásu „množství odstínů a pozorování, jež zčešťovateli Jungmannovi byly velmi

¹⁸ SOUKOPOVÁ, Marta. *Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce*. Praha: diplomová práce FF UK, katedra českého jazyka, 1994, str. 111.

¹⁹ HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: *Listy filologické*, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 429.

tvrdým oříškem“²⁰. V druhém vydání Jungmann pracuje jinak a částečně i s jinými předlohami. Dokonce je to v této edici právě část o kráse (a básnictví), kde se nejvíce odklání od Pölitze, jeho hlavní inspirace z prvního vydání. Podle Hikla v něm nenajdeme moc stejných pasáží. Pokud se Jungmann přeci jen pouští do citování z první Slovesnosti, většinou to dělá pouze formou poznámek. Právě v případě krásy je ve druhém vydání uvedena poznámka, která v prvním sloužila jako hlavní text.

Ve dvou zbývajících textech už tuto problematiku nacházíme jen minimálně, Alois Jedlička používá krásu a zejména její nejrůznější odstíny jako příklad vývoje Jungmannovy terminologie a Marta Soukopová ji zmiňuje jen okrajově, v podstatě jen parafrázuje Jungmanna a shoduje se s Jedličkou v tom, že „v pasáži o kráse výrazně zasáhl do tvorby českého estetického názvosloví“²¹. Vidíme tedy, že autoři pracují s pojmem krásy v rámci svých vlastních témat a metodologie. Navíc se nezaměřují výhradně na krásu, spíše na obecnější pojem, kterým je estetická terminologie. My se oproti tomu hodláme zaměřit jen na pojem krásy samotný a další estetické termíny k tomu jen využívat tak, abychom zjistili, jaké postavení v celém Jungmannově systému krásy má.

1.3. Hlavní cíl a metoda práce

Stručným představením sekundární literatury jsme si ukázali několik různých pohledů na Slovesnost. Také jsme se díky ní mohli připravit na některé problémy, se kterými se budeme v průběhu práce potýkat. Největším z nich je terminologie staršího data a také její vývoj mezi jednotlivými edicemi. Z tohoto důvodu nám bude neocenitelnou pomůckou Jungmannův Slovník česko-německý, jehož prostřednictvím se budeme snažit proniknout do výkladu a pochopit autorovo smýšlení. Přesto je ale důležité nezapomínat, že náš text v žádném případě nechce být rozbohem jazykovým, ale estetickým. Případné komparace hesel ze Slovníku a Slovesnosti tedy poslouží jen k pochopení kontextu. Ačkoli náš výklad chce být detailní a exaktní, rozhodli jsme se v místech, kde to bude možné, nahrazovat dobovou gramatiku a terminologii současnými termíny. Je také třeba předeslat, že vzhledem k tématu práce se nebudeme pokoušet o rozbor Slovesnosti jako celku a budeme se věnovat jen vybraným relevantním částem, kterých je, vzhledem k jejímu rozsahu, minimum. Autoři sekundární

²⁰ HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: Listy filologické, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 418.

²¹ SOUKOPOVÁ, Marta. *Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce*. Praha: diplomová práce FF UK, katedra českého jazyka, 1994, str. 76.

literatury se zabývali především teoretickou částí Slovesnosti a také pro nás bude tato část stěžejní.

Ačkoli bylo o Slovesnosti napsáno již mnohé, máme za to, že v bohatém spektru výzkumů stále existují jisté mezery, které bychom se rádi pokusili alespoň částečně vyplnit. Touto bakalářskou prací se proto chceme zaměřit pouze na rozbor jednoho jungmannovského pojmu. Konkrétně jsme si vybrali pojem krásy. Rozhodli jsme se postihnout způsob, jakým s ním autor zachází v první, druhé i třetí Slovesnosti a na závěr také komparovat, jak se tento způsob proměňuje ve všech třech vydáních Slovesnosti. Věříme, že i tento přístup nám může přinést nové poznatky o Jungmannově práci na Slovesnosti. Konkrétně nás bude zajímat, zda a jak autorova práce s pojmem krásy odráží celkovou změnu významu a cíle všech tří edic. V první části práce se zaměříme na rozbor krásy v první edici Slovesnosti, ve druhé části na stejnou problematiku v edici druhé. Zmínku věnujeme i třetímu vydání, ačkoli je většinou zcela opomíjeno. Tím alespoň prozkoumáme, zda je druhé a třetí vydání opravdu totožné nebo se liší i v podstatnějších aspektech než je grafická úprava a gramatika. V případě, že zjistíme, že jsou obě vydání stejná, ho z hlavního výkladu vyloučíme. V závěrečné stěžejní kapitole se pokusíme o komparaci všech tří pojetí a postihnout i sebemenších rozdílů.

2. Pojem krásy v prvním vydání Slovesnosti

Ze všeho nejdříve se pokusíme rozebrat Jungmannovu práci s pojmem krásy v první Slovesnosti. Je důležité si uvědomit, v jakých konceptech autor s pojmem pracuje. Podle našeho mínění jsou celkem tři – buď píše o kráse jako takové, o jejích družích, nebo o atributu krásný. První případ se týká momentů, kdy se pokouší krásu nějak definovat a pak samotný pojem krása nebo krásné používá v textu. To činí v různých kontextech. Častěji než o kráse samotné o ní mluví ve spojení s jinými pojmy a vytváří dvojice, například krása – správnost, krása – pravda a podobně. Tím, že jsou pojmy v textu spojeny, se navzájem prohlubují. Nejbližší definici krásy je tedy Jungmann v okamžicích, kdy ji tematizuje ve vztahu k jiným pojmům a příbuzným kategoriím, samostatně o kráse téměř nemluví. Druhý případ, který se týká druhů krásy, vzniká hlavně z Jungmannovy potřeby hromadění nových českých pojmů, které by mohly obohatit estetickou terminologii. Zejména kapitola o kráse má výraznou klasifikační povahu, autor zde vytvořil rozsáhlou hierarchii druhů krásy. Je dělena na paragrafy a ty často obsahují mnoho dalších podkapitol. Velká část z těchto slov se neujala a autor sám dokonce i v bezprostředně následujících kapitolách používá jen malou část z nich. Pod třetím konceptem, tématem krásy jako atributu, si představujeme jistá slovní spojení, která obsahují přídavné jméno krásný. Tato slovní spojení mají různé stupně volnosti, například často popisované krásné umění je pevné – jde o ustálené slovní spojení. Najdeme ale i mnoho volných spojení jako „krásnou duši lidskou“²², „krasowědná prawda“²³ a přídavných jmen použitých téměř samostatně, například „hlazený také krásný sluge“²⁴ či „básnjctwj u všech národů za krásné se počjtá“²⁵. V některých případech již ale nemusí jít o kategorii atributu, nýbrž o krásu jako takovou. Slovní druhy v tomto případě nejsou rozhodující – i když je v textu použito přídavné jméno, neznamená to, že nemůže mít stejnou funkci jako jméno podstatné. Všechny tyto koncepty se navíc na některých místech mohou prolínat. Nejvíce prostoru je našemu tématu logicky věnováno v kapitole o kráse, kde najdeme zmínky jak o kráse samotné, tak o jejích družích (tém je kapitola věnována

²² JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XIV.

²³ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. IX.

²⁴ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XII.

²⁵ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XII.

především) a o atributu krásný. Po kapitole o kráse se nejvíce objevuje koncept krásného jako atributu²⁶.

Je důležité si uvědomit, že všechny koncepty mají v různých částech Slovesnosti různou míru zastoupení. Koncept krásy jako takové a koncept atributů krásy se prolínají celou Slovesností a jsou méně koncentrované, kdežto koncept druhů krásy se nachází hlavně v kapitole o kráse, kde je toto téma vyčerpáno velmi podrobně. Rozhodli jsme se proto v této práci zaměřit jen na koncept klasifikace krásy. Strukturu Slovesnosti jsme nastínili již dříve. Strukturu a postavení kapitoly o kráse v rámci celého prvního vydání představíme v následující podkapitole o druzích krásy, kde je to nejvhodnější.

2.1. Koncept druhů krásy

Jak jsme již zmiňovali, hierarchie druhů krásy je ve Slovesnosti velmi složitá a je do jisté míry podřízena autorovu záměru, tedy vytvořit novou estetickou terminologii. Budeme se zde věnovat jen kapitole o kráse a zdejší klasifikaci, jelikož se jedná o místo, kde je tato problematika rozpracována nejkomplexněji a nejdetailněji. V dalších částech Slovesnosti je koncept druhů krásy pouze okrajový. Naším cílem v této oblasti je podrobný rozbor, abychom si udělali představu o Jungmannově postupu a mohli postihnout jeho případnou změnu v dalším vydání Slovesnosti. Pro zjednodušení na konci načrtneme i schématickou kostru práce s pojmy, navíc se zachovanou dobovou gramatikou. Nejprve se ale budeme soustředit na kapitolu samotnou, představíme její místo v rámci celé Slovesnosti a pak se pokusíme nastínit její celkovou charakterizaci, tedy náležitosti týkající se jejího rozsahu, uspořádání a dalších vlastností.

Kapitola o kráse se nachází téměř na začátku Jungmannovy práce, tedy po předmluvě a krátkém úvodu, který se týká slohu a kde autor představuje pojmy, se kterými se setkáváme v celém textu – píše například o duševních mohutnostech, slohu nebo mluvě. Po kapitole o kráse následují části o básnictví, próze a řečnictví, které zabírají mnohem více textu i Jungmannovy pozornosti. Dalo by se tedy usuzovat, že krása je pro autora jedním z pojmů, které je potřeba definovat a ujasnit si před tím, než se pustí do dalšího výkladu. Důležité je také poznamenat, že název kapitoly, která se věnuje kráse, je Krása. Zdá se to jako

²⁶ Obzvláště oblíbený výraz je „krasowědný“, Jugmann s ním spojuje mnoho pojmů jako jsou obsah, forma, jednota, znak a podobně.

samozřejmost nebo přinejmenším jako zanedbatelný detail, ale jak uvidíme při rozboru dalšího vydání Slovesnosti, není tomu tak. Jungmann byl důkladný systematik a zdá se, že mu klasifikační postup práce vyhovoval více než prosté konstatování, co krása je. Je také možné, že v době prvního vydání Slovesnosti v tom sám neměl zcela jasno (respektive nebyl si jistý, které poznatky ze svých zdrojů považovat za relevantní) a tento postup pomáhal i jemu samotnému, aby si svůj názor vytvořil či poupravil. Oběma těmito myšlenkám by odpovídal i charakter kapitoly. V celé Slovesnosti totiž nikde nenajdeme jasně danou definici krásy, občas se objeví nějaká terminologická nejasnost nebo autor přeskočí pojem, o kterém předtím naznačil, že by mohl být důležitý. Kapitola začíná analogií krásného a červené barvy, což má, jak se ukáže v autorově poznámce, co do činění s etymologickým rozbohem pojmu. Pokračuje popisem vlastností a předmětu krásy ve vztahu k pojmu dokonalosti. Vzápětí již můžeme sledovat základní dělení krásy, které se odvíjí od vztahů s dalšími důležitými pojmy, například duše. Toto dělení se větví stále dál a pokračuje až do konce kapitoly, kde autor čím dál více odbíhá od krásy k přemítání o básnictví. To potvrzuje naši teorii o tom, že termín krásy je jen dílčím tématem, které nebylo zcela ve středu Jungmannova zájmu.

Jungmann začíná klasifikovat krásu ve vztahu k duši, jednomu z nejdůležitějších filozofických pojmů. Jmenuje tři hlavní mohutnosti duše – poznávací, žádací a cítící. Krásu dělí podle toho, na kterou mohutnost právě působí – existuje tedy vznešenost, tragičnost a pěknost. Vznešenost a tragičnost působí na rozum (konkrétně rozum výzkumný, čili teoretický a výkonný, čili praktický) a pěknost na smyslovost. Toto rozdělení se táhne celou kapitolou o kráse, neustálý souboj rozumu a smyslů je zde důležitým motivem. Jungmann ve většině případů upřednostňuje rozum. K vysvětlení vztahu tří uvedených mohutností ke dvěma druhům rozumu a smyslovosti využijeme poznatek hned ze začátku Slovesnosti – Jungmann ztotožňuje poznávací moc s výzkumným rozumem, žádací moc s rozumem výkonným a cítící moc se smyslovostí. Vznešenost a tragičnost mají vztah k mysli a sílu (mysl je duševní síla, kterou myslíme a v tomto kontextu je možné považovat ji za synonymum rozumu, silou rozumíme tělesnou moc, fyzickou sílu, která dokáže měnit skutečnost – nejedná se pouze o lidskou sílu, ale také o přírodní), které převažují nad příjemností a smyslovostí pěknosti. Všechny tři kategorie krásy spolu souvisí a zdá se, že ani jedna nemůže působit krásu samostatně, bez pomoci vlastností ostatních kategorií. Jungmann říká, že síla s příjemností bez sebe nemohou být, samotná síla bez příjemnosti se stává

syrovostí a příjemnost bez síly měkkostí. Podle Slovníku je vznešenost²⁷ jakási vyvýšenost, ať už intelektuální či společenská. Tragičnost ve Slovníku definovaná není, ale máme zato, že souvisí s pojmem tragédie, tedy je to něco vážného (dalo by se říci důstojného), až smutného. Cítíme, že tyto kategorie samy o sobě krásu nevyvolávají a tak potřebují něco, co jim k tomu pomůže – a tím něčím je právě příjemnost. Pod syrovostí, kterou se Jungmann snaží vystihnout stav těchto kategorií bez přítomnosti příjemného, si máme představit něco nehotového a nelibého. Na druhou stranu, příjemnost, která nemá oporu v ničem rozumovém či fyzickém, se bez síly může rozplynout až v měkkost (nebo jinak mírnost, v tomto případě s negativní konotací). Pokud se ale příjemnost se silou spojí, působí krásu. To bylo tedy rozdělení krásy na tři základní druhy, u nichž je hlavním rozdílem působení na rozum či smysly, ale zároveň je zdůrazňována jejich neoddělitelnost.

V dalším výkladu Jungmann nedává najevo, že by se dělo něco významného, dokonce ani nevytváří nový paragraf, aby to naznačil, ale zdá se, jako by rázem opouštěl koncept, který rozpracoval a začíná vytvářet nový. Dalším krokem je totiž rozdělení krásy na mužskou (vznešenost a tragičnost) a ženskou (pěknost). Autor to ospravedlňuje tím, že klasifikace člověka podle pohlaví je stejně přirozená jako existence dvou pólů v přírodě, ale je pravděpodobné, že to odráží i dobový pohled na muže a ženu, minimálně na jejich hierarchii ve společnosti – Jungmann píše, že mužská краса je duchovní, tklivá a tedy vyšší a ženská přírodní, luzná či vábná a tím pádem nižší. Ke svému textu přidává ukázkou Miltonovy básně, ze které toto rozlišení vychází. Podle básníka je muž ten, který rozjímá a bojuje (to souhlasí i s popisem vznešenosti a tragičnosti z předchozí části a jejich hlavními atributy, rozumem a fyzickou silou) a žena ta, která lahodí smyslům a vládne sladkými půvaby (tyto vlastnosti opět vyhovují definici pěknosti). Tento okamžik, tedy podřazení kategorie vznešenosti a tragičnosti pod vyšší krásu a kategorie příjemnosti pod krásu nižší je klíčovým okamžikem v celé kapitole o krásě. Ačkoli nejprve vypadalo rozlišení na mužskou a ženskou krásu důležitě, v dalším textu už autor tyto termíny vypouští a pracuje jen s pojmem vyšší a nižší²⁸ krásy.

V dalším textu Jungmann dělí vyšší krásu na čtyři stupně – prudkost, sílu, velikost a vznešenost. Také nižší краса má čtyři druhy – ladnost, prostosrdečnost, lahodu a lepotu. Na základě autorovy tendence spojovat pojmy do určitých vztahů a poznámky, kde druhům nižší

²⁷ JUNGSMANN, Josef. *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: České museum, 1835 – 1839, díl V. (W – Z), str. 416.

²⁸ Toto rozdělení krásy na nižší a vyšší pochází podle Karla Hikla od Clodia.

krásy hledá protějšky mezi druhy krásy vyšší – říká, že ladnost stojí naproti velikosti, lepé naproti prudkému, lahodné naproti silnému a prostosrdečné naproti vznešenému – jsme dospěli k názoru, že se Jungmann snažil vyložit tyto dvě oblasti krásy jako komplementární a symetrické. Pokusíme se proto pro přehlednost nejdříve představit vyšší a nižší krásu samostatně a poté oba koncepty postavit proti sobě a komparovat je.

Vyšší krása má, jak jsme již uvedli, čtyři stupně – prudkost, sílu, velikost a vznešenost. Může nás zarazit, že s pojmem vznešena bylo v předcházející části zacházeno poněkud jinak (pro zjednodušení by se dalo říci, že vznešenost a tragičnost byly označeny za vyšší krásu, která je následně rozdělena na několik stupňů, mezi nimiž je opět vznešenost) a to samé platí i pro sílu, která byla pasována na jeden z hlavních atributů vyšší krásy a zde je uváděna jako jeden z jejích druhů. Ovšem takových terminologických nepřesností můžeme ve Slovesnosti najít mnoho – těžko říci, jestli to byl autorův záměr nebo jen neměl dostatek vhodných termínů, aby nemusel používat ty samé. Pro porozumění textu se nám zdá přínosná také Hiklova poznámka k Jungmannovu dalšímu postupu: „Jak eklekticky si v zpracování této části vedl, jest patrné z toho, že nerozebírá v dalším výkladu naznačených pojmů v témž pořádku, jak si je postavil, ba nerozebírá ani všech, a přidává výklady odjinud přeжатé do Clodiova rámce se nehodící.“²⁹ A skutečně, pořadí je přeházené, prudkosti je věnováno jen pár řádků a síla se z hlavního výkladu vytrácí úplně – najdeme ji jen podřazenou pod druh vznešena.

Jako první rozebírá Jungmann pojem velikosti. Nejprve ho staví do kontrastu s pojmem malý, čímž chce vyjádřit, že velikost neexistuje sama o sobě, ale jen v porovnání s něčím dalším – tedy že jde o vztahový pojem. Poprvé se tu objevuje pojem obrazotvornosti, pomocí kterého Jungmann dále charakterizuje velikost a její síly. Podle něj má dvě, odpuzující a přitahující. Odpuzující síla spočívá v tom, že obrazotvornost nemůže stačit k tomu, abychom si věc představili v její úplnosti, jak to požaduje rozum. Proto je spojena s nelibostí. Naproti tomu, přitahující síla existuje díky tomu, že je rozum vůbec takového požadavku schopen. Z této síly naopak pramení libost, která zřejmě souvisí s oceňováním našich vlastních schopností, s lidskou hrdostí na sebe sama. Ukazuje se tedy, že velikost vzniká vlastně z obrazotvornosti, respektive dvou jejích protichůdných vztahů k rozumu. Na jednu stranu si uvědomujeme, že obrazotvornost je představení si předmětu, který momentálně nemáme na očích, ale jen v mysli. Tato představa tedy nemůže být dokonalá a proto také nemůže vyhovovat vysokým nárokům rozumu (zde je opět cítit, jaký důraz Jungmann klade na požadavek rozumu). Na

²⁹ I tyto čtyři stupně vyšší krásy přejal Jungmann od Clodia.

druhou stranu – to, že si uvědomujeme nedostatečnost obrazotvornosti ještě neznamena, že za její existenci nejsme vděční a že nemůžeme být pyšní na to, že je náš rozum schopný něco takového vůbec vytvořit a vyžadovat po nás. Vztah těchto dvou variant k libosti už je myslím zřejmá. Člověku se nemůže líbit, pokud si uvědomuje, že jeho rozum má jisté nedostatky (například zde je to neschopnost dokonalé obrazotvornosti) a naopak, lichotí a líbí se mu, pokud má rozum nějaké zvláštní vlastnosti, byť v tomto případě ne úplně bezchybné. V poslední větě udává Jungmann příklad velikosti – moře – tedy něco mimouměleckého³⁰. Jungmann si krásu očividně nespojoval jen s uměním, vlastně spíše naopak, viděl ji hlavně v přírodních jevech a lidském chování, tedy v úzké souvislosti s otázkami etiky.

Prudkosti věnuje autor jen zmínku, prohlašuje ji za sílu, která má schopnost pohybovat s věcmi a připomíná tvořivou sílu. Jako příklad uvádí bouři, která kácí lesy, tedy opět příklad ze světa přírodních jevů.

O vznešeném se autor oproti ostatním termínům až nápadně rozepisuje, zřejmě ho považuje za důležitý pojem. Stejně jako u velikosti, i zde je základem definice prolínání pocitů libosti a nelibosti a kontrast rozumu a smyslovosti. Podle Jungmanna v sobě vznešenost obsahuje jak pocit libosti, tak i nelibosti a rodí se z ní smíšený cit. Libost cítíme z pohledu na vznešenou věc (například hvězdné nebe) a toho, že náš rozum vítězí nad smyslovostí. Podle autora je to právě vznešenost, která na nás působí tak, že si uvědomujeme vyvýšenost našeho rozumu a slabost smyslů. Nelibost naopak můžeme cítit z toho, že naše smysly nejsou s to vznešenou věc zcela pochopit. Od krásy se vznešeno liší tím, že silněji působí na mysl a vzbuzuje v nás údiv, úctu či dokonce mírný šok. Vznešené se dělí podle toho, jestli působí na výzkumnou či výkonnou část rozumu. Na smyslovost se tedy neberou ohledy a naopak se opět zdůrazňuje důležitost rozumu. Pokud se jedná o vznešeno se vztahem k výzkumnému rozumu, máme co do činění s nadlidskou důstojností a silou. Nadlidskou důstojnost Jungmann představuje jako něco lidmi neuchopitelného a uvádí příklady ze světa přírodních jevů (hvězdné nebe, moře, vysoká hora, bouře, sopky). Tento druh vznešena na nás může působit buď svým rozsahem, obsahem nebo silou. Rozsahem, tedy počtem nebo velikostí, které jsou větší než jsme obvykle zvyklí, na nás působí například nebe, moře nebo hory. Jde o působivou formu předmětů. Obsažné vznešeno na nás nepůsobí ani tak formou jako spíše obsahem, což je vidět i na příkladech, mezi které autor zařadil bouři a sopku. Rozsažné vznešeno je nebe (pouhá forma)

³⁰ I ve Slovníku najdeme několik přírodních příkladů, například „hvězdy prwnj welikosti“, krajina, nebe a podobně. JUNGSMANN, Josef. *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: České museum, 1835 – 1839, díl V. (W – Z), str. 62.

a obsažné bouře (dá se chápat jako jakýsi obsah nebe), rozsažné hora (forma) a obsažné sopka (hora s obsahem soptícího ohně). Znovu se zde objevuje i pojem síly, který potvrzuje naši charakterizaci síly jako přírodní moci, která může měnit skutečnost. Síla představuje po rozsahu a obsahu další stupeň, jejím příkladem je například sopka chrlící lávu či skála, o kterou se rozbíjí mořské vlny. Chápeme sílu jako stupeň, který nám připomíná neobyčejnou moc přírody. Právě přírodní jevy v pohybu a vzájemné interakci nám přinášejí vznešenou představu nekonečna – buď díky množství sil na jednom místě, množství představ a citů v jednom citu nebo spojených představ. Vznešeno, které se vztahuje k výkonné části rozumu, se vyznačuje vědomým vytlačováním smyslovosti ve prospěch rozumu. Skutek, který nás stojí velké přemáhání, se nazývá šlechtnost či blahoduší a má dva stupně – „welikodušj“ (dnes bychom mohli říci velkomyslnost) a mravní vznešenost. Pokud se dostaneme ke stupni mravní vznešenosti, rozum bude ceněn ještě více a smyslovost naopak definitivně ztratí na příjemnosti. Jungmann zde v rámci kapitoly o kráse poprvé mění styl výkladu a kromě druhů a stupňů uvádí také několik příkladů prohřešků proti vznešenosti – nadutost, dobrodružnost, vodnatost a podlost. I popis vlastností, které se se vznešenem neslučují, nám přináší některé nové poznatky nebo potvrzení předchozích teorií. Nadutost je, „když výraz mnohem wjce prawj, než myšlénka, kterau obsahuge“³¹, spočívá tedy v nepatřičném vyvyšování formy nad obsahem. O formě a obsahu mluví autor již při srovnávání rozsažného a obsažného vznešena – nyní se dozvídáme, že je pro něj důležitější obsah, tedy obsažné vznešeno má navrch před vznešenem rozsažným. Vzhledem k této zpětně odhalené hierarchii se dá předpokládat, že síla je třetím a nejvyšším stupněm vznešena, které působí na výzkumný rozum. Dobrodružnost je definována jako „nesmyslná nadobyčejnost welikosti a wznesenosti“³² a jako příklad je uvedena Mohamedova jízda do nebe³³. Patří-li ke krásným dílům, budí v nás stejné pocity jako komičnost nebo romantičnost (komičnost Jungmann řadí pod pěknost a romantičnosti je v dalším textu podřazena právě dobrodružnost) a nemůže tedy patřit ke vznešenému. Zřejmě jsme se tedy dobrali k dalšímu důležitému závěru, a sice, že vznešené se týká výhradně mimoumělecké oblasti, konkrétně přírody (vznešeno působící na výzkumnou část rozumu) a lidského chování (vznešeno působící na výkonnou část rozumu). Dalším prohřeškem proti

³¹ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pogednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XVI.

³² JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pogednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XVI.

³³ Odkazuje k islámské báji, že kolem roku 620 n.l. se Mohamed, v doprovodu anděla Gabriela, vydal na noční cestu do nebe. Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Mohamed [online]. c2012 [citováno 16. 05. 2012]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mohamed>.

vznešenému je vodnatost, která spočívá v oslabování silné myšlenky zbytečným okolkováním. Vznesené by tedy mělo být úderné. Podlosti nebo také nízkosti se dopouštíme, pokud připodobňujeme vznesené předměty k předmětům obyčejným, například vzhled sopky k břichu. Musíme o vznešeném i vznešeně uvažovat.

Dalším textem autor bez varování přeskakuje zpět k původnímu rozdělení na vznešenost, tragičnost a pěknost a mluví o tragičnosti a pěknosti. Vznesenost pravděpodobně považuje za již dostatečně popsanou, ačkoli o ní bylo smýšleno v kontextu jiného dělení, v kontextu vyšší krásy. I v tragičnosti se setkávají pocit libosti a nelibosti a vzniká tak smíšený cit. Charakter libého a nelibého pocitu je nápadně podobný pocitům vznikajícím ze vznešena. Tragično působí tak, že si uvědomujeme omezenost, skutečný nedostatek smyslovosti a vlastní strádání, ale také sílu rozumu a náboženství. Motiv náboženství se tu objevuje poprvé a je zřejmé, že ho Jungmann považuje za něco spíše rozumového než citového. Nelibost tedy pramení z pocitu nedostatku smyslovosti. Libost vzniká z představ naší bezpečnosti a také z toho, že i ve strastech vidíme vyšší moc, takže máme pocit, že naše utrpení je k něčemu dobré. Tragičnost se projevuje stavy bázně, těžkomyslnosti a „spoluautrpnosti“, ale vždy také vznešeným pocitem z toho, že máme svobodnou vůli.

Na tomto místě autor přestává rozebírat vyšší krásu a zaměřuje svou pozornost na krásu nižší. Pěknost, kterou Jungmann ztotožňuje s nižší krásou, se narodil od tragičnosti a vznešenosti pojí spíše se smyslovostí – sice musí učinit za dost i rozumu, ale smyslovost ho v tomto případě převažuje. Nejsilněji je s ní spojena komičnost, která je druhem pěknosti. Předměty nám lahodí svým dokonalým tvarem i významem či smyslem tvaru (tedy formou i obsahem, není tu ani náznak, že by se kladl důraz jen na jedno z toho, jak to bylo u vznešenosti), celistvostí, něhou a cudností a přináší nám obveselení a jasnou mysl. Kvůli požadavku celistvosti, tedy složení rozmanitých částí v jeden celek, a důrazu na důležitost něžné formy i jejího významu, pěknost vyžaduje více pečlivé práce, vábení a okrasy než vznešeno. I v rámci paragrafu o pěknosti se Jungmann pokouší rozšiřovat estetickou terminologii a do výkladu přidává termín ozdobnost, jen aby mohl napsat, že ozdobnost je něco jiného než okrasa (ozdobnost je přijmutí nepodstatných částí za účelem zveličení okrasy). Také jsme si povšimli, že pěknost není definována zcela samostatně, ale spíše srovnáváním s tragičností a vznešenem, které kladou větší důraz na rozum a pro autora jsou očividně důležitější.

Dále se dozvídáme o druzích pěknosti, čili nižší krásy – patří mezi ně ladnost („sitnost“), prostosrdečnost, lahoda a lepota. Ladnému můžeme říkat i „krásničké“, je to „pěkná skladnost“ s „wedlegšjm wýznamem drobnosti“³⁴. U ladnosti je třeba zvláštní opatrnosti a něžnosti při vybírání a skládání částí do celku, které je, jak jsme viděli v předchozím paragrafu, pro pěknost zásadní. Prostosrdečnost je přirozenost a podle Slovníku i nevinná otevřenost srdce a ukázání vnitřního pocitu. Zajímavé je, že ve Slovesnosti je tato druhá část označována ještě jako naivnost. Je velmi pravděpodobné, že v průběhu let splynuly oba pojmy do jednoho. Přirozenost (v tomto případě je přirozeností myšlena příroda) v prostosrdečnosti vítězí nad uměním a konvencemi. Pokud si tohoto vítězství nejsme vědomi a nijak jsme se o něj nepřičinili, obveseluje nás prostota, pokud o něm víme, je to jímavá prostota. Lahoda je pěknost se známkou libé pokojnosti a spočívá v postupném rozvíjení představ. A poslední, lepota, je spojením dobroty a pěknosti. V tomto případě postupuje Jungmann velmi specifickým způsobem. Nedefinuje lepotu jako takovou, rozebírá jen pojmy, které ji vytváří, tedy dobrotu a pěknost. Dobrotu nazývá také živou krásou a dělí ji podle toho, jestli působí na smyslovost (vděk) nebo mravnost (milostnost). Milostnost je vyjádření dokonale čisté duše, vznešené milosti a soucitu k nižším bytostem. Pěknost, druhá část definice lepoty, není rozebrána ani tak málo jako dobrota. Za předpokladu, že na ni Jungmann v tomto kontextu nepohlíží zcela jinak než dosud, se to ovšem dá pochopit, byla jí věnována poměrně velká část předchozího výkladu. Místo definování pěknosti tu nacházíme možné rozšíření její klasifikace. Například „wab“ je druh pěknosti, který působí libost a také vytváří požadavek libost zakoušet. Příjemnost je představena jako jednota celku, kde sice žádná část nad jinou nevyniká, ale všechny harmonicky splývají. Takovým celkem je například příroda. Není ale jasné, jestli příjemnost a její dva další stupně, líbeznost a očarovatelnost, souvisí s pěkností, dobrotou, lepotou, nebo čím vlastně. Zde možná trochu převládla Jungmannova snaha o hromadění pojmů nad vůlí udržet jednotnost a jasnost výkladu.

Ačkoli tedy lepota nebyla úplně uspokojivě definována, v následující části práce ji Jungmann dává dohromady se vznešeností. Na jejich společném základě může vzniknout vysoká lepota, vznešená lepota, veliká lepota, slavné či velebné. Téměř každému tomuto druhu je přidělen ještě jeden název, snaha o nahromadění velkého množství pojmů je tu jasně znatelná. Také je tu vidět autorova tendence spojovat pojmy do vztahů, o které jsme mluvili již dříve. V každém případě tu pojmový zmatek dostupuje svého vrcholu. Vysoká lepota je klidná

³⁴ JUNGSMANN, Josef. *Slovesnost aneb zbrjka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XVIII.

velikost a jednoduchost, která působí na smyslovost. Vznešená lepota je spojení lepšího a strašného. Veliká lepota je spojení vznešenosti a ozdobného pozlátka jako známky bohatství. Slavné je vznešené, které působí na smyslovost (tedy vznešené, které popírá předchozí Jungmannovu definici), tiše a pokojně připravuje duši na očekávání velkých věcí. Velebné je vyšším stupněm slavného. Vidíme, že se zde prolínají pojmy z celého předchozího výkladu a to v kontextech, ve kterých jsme je dosud neznali a které se do určité míry i popírají, tudíž čtenáři nedávají tolik smyslu, kolik asi autor zamýšlel.

Od spojení vznešená s lepotou se Jungmann opět vrací k pěknosti a rozpracovává její podrobnou klasifikaci. Podle autora jsou druhy pěknosti směšnost, komičnost, šprým, „šutečné“ (podle Slovníku znamená žertovné), „diwoobrazné“, „rozmara“, humor a satyrické. Směšnost souvisí s obrazotvorností, jde o nenadále zaznamenaný odpor mezi spojenými představami. Kromě smíchu nevzbuzuje žádný silnější cit. Komičnost je směšnost, která působí na rozum a obrazotvornost, je tu více cítit její záměrnost, úmysl vytvořit vtip. Pokud umělec explicitně či jen lehce odhalí nejednotnost předmětu se zákonem ideální krásy (tento popis trochu svádí k představě umělce jako karikaturisty), nabývá komičnost hlubšího významu. Vysoká komičnost vzniká, pokud je vtipně ukázána směšnost nesmyslu a přitom jsou dodržena pravidla vkusu a zdvořilý a ozdobný způsob mluvy a myšlení. Šprým je ostrovtipné sestavení nesourodých částí s požadavkem opravdovosti. Jakožto svobodná a zábavná hříčka obrazotvornosti působí libost. „Šutečné“ je nižší komičnost, která nedbá na dobré mravy a pravidla vkusu, bez obalu vystavuje směšnost odporného a má přitom na mušce lidskou nedůstojnost. „Diwoobrazné“ je zesmyslovění a zdůraznění přirozených, neobyčejných vad. „Rozmara“ vzniká na základě srovnání směšných a vážných představ bez vyššího mravního záměru, má sloužit pouze k pobavení nad lidskou pošetilostí. Humor se nesoustředí pouze na chyby jednotlivých lidí, ale na lidský život a svět obecně. Hledí na ně jako na pouhou hříčku a hodnotí je z hlediska ideálu mravnosti. Poslední je satirické, které je druhem komičnosti a vzniká, pokud umělec žertuje nebo se s posměchem pozastavuje nad lidskými nedostatky a vadami. Jak vidíme, všechny druhy pěknosti, které jsou zde představeny, mají něco společného s humorem a většinou i lidskou povahou. Ta je totiž podle autora některými svými rysy, například občasnou směšností, pro vtipkování a karikování ideální.

Na tomto místě bychom se rádi vrátili k naší myšlence komplementárnosti a symetričnosti vyšší a nižší krásy, kterou jsme naznačili již na začátku podkapitoly. Tento pohled by mohl na

dosavadní výklad vrhnout nové světlo. Zopakujme, že Jungmann dělí vyšší i nižší krásu na čtyři druhy a tyto druhy pak staví proti sobě. Vzniká tak dvojice velikost – ladnost, prudké – lepší, silné – lahodné a vznešené – prostosrdečné. Vzhledem k tomu, že tuto myšlenku zařadil autor pouze do poznámky³⁵, nijak podrobně ji nerozebíral a ani jí nepodřídil ráz svého výkladu, zřejmě neměla mít žádný zvláštní význam. Pro nás je to ale přesto velmi zajímavý detail. Postupně si probereme vztah každé dvojice a budeme sledovat, co nového se tímto rozbořením dozvíme. Vybraným druhům vyšší krásy, konkrétně velikosti a vznešenosti, věnoval Jungmann ve svém výkladu nesrovnatelně větší prostor než druhům nižší krásy. Na druhou stranu, sílu v něm vynechává a její definici si budeme muset vypůjčit z jiného místa v textu. Už i tyto rozdíly jsou zajímavé, potvrzují náš názor, že autor přikládal větší důležitost vyšší kráse. Nižší krása a její druhy jsou představeny jen velmi stručně, zato jich, kromě čtyř základních, existuje ještě další spousta. Jak jsme viděli zejména u dělení pěknosti, mezi řádky je cítit Jungmannova touha po terminologické inovaci. Kvůli těmto rozdílným přístupům, zvláště kvůli stručnosti a chybějícím definicím druhů nižší krásy, nebude následující srovnání nijak obsáhlé.

Postavení velikosti a ladnosti proti sobě je logickým krokem, vzhledem k tomu, že velikost je, již podle názvu, spojena s rozsahem a ladnost naopak s drobností částí. Vzhledem k tomu, že Jungmann ve své poznámce píše, že jednotlivé kategorie stojí naproti sobě, nebylo úplně jasné, zda se nemůže jednat o synonyma či obdoby téhož, jen podřazené odlišným druhům krásy. Na tomto spojení je ale jasně vidět, že jde o protiklady. U ostatních už to ale není tak zřejmé. Nejproblematictější je zřejmě spojení prudkosti a lepoty. Jednak není dostatečně jasné, v čem se liší síla od prudkosti, která je rovněž popisována jako přírodní síla, která má schopnost pohybovat s věcmi a také definice lepoty zcela chybí, Jungmann popisuje jen dobrotu a pěknost, které jí podle něj utváří. Co se týče prudkosti a síly, můžeme snad jistý rozdíl najít díky příkladům – sílu reprezentuje skála, o kterou se rozbíjejí mořské vlny, prudkost bouře, která kácí lesy. Síla je tedy něco statického a pevného a prudkost je agresivní pohyblivá síla. Lepota je podle Jungmanna „ono lehké nenucené pohybowánj, w kterém ohlašuge se pěkná duše“³⁶, takže je to také jistý druh pohybu, ale mnohem mírnější než prudkost a navíc se týká lidské duše, ne přírody. Na základě předchozího rozboru se nám

³⁵ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pogednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XVIII.

³⁶ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pogednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XIX.

bude lépe analyzovat i to, v čem spočívá rozdíl mezi silou a lahodností. Sílu jsme definovali jako statickou pevnost, kdežto lahodné spočívá naopak v pokojném a postupném rozvoji. Posledními protějšky jsou vznešenost a prostosrdečnost. Díky vznešenosti si uvědomujeme nadřazenost našeho rozumu nad smysly a prostosrdečnost je ztělesnění právě těch nejnaivnějších smyslů. Vznešenost jako by byla ztělesněním lidského rozumu a prostosrdečnost naopak smyslů, srdce. Viděli jsme, že v každé z Jungmannem naznačených dvojic se dají vystopovat ostré kontrasty a dokázali jsme tak, že také vyšší a nižší krása mohou být chápány jako vzájemné protiklady.

Jedna z posledních klasifikací, která je z celé kapitoly o kráse a dokonce i v celé Slovesnosti nejrozsáhlejší, se týká jakostí slohu, které jsou podřízeny kráse. Jsou to živost, „zaujímavost“, lehkost, rozmanitost, barvitost, novost, smělost, podivnost, pouhost, tklivost (rozčilenost), romantičnost, strážnivost a skladnost. Živost má správně zvolenými slovy zesmyslovět skutek a nechat ho působit na obrazotvornost, smysl pro humor a sympatie. „Zaujímavost“ spočívá v tom, aby forma svou dokonalou jednotou působila na duši a vzbuzovala účast. Lehkost opět souvisí s obrazotvorností a jako jedna z mála je Jungmannem explicitně spojována s uměleckými díly. Lehkost způsobuje, že je umělecké dílo plynulé, celistvé a v jasném a plynulém jazyce. Rozmanitost se týká různých částí celku. Právě podle jejich poměru k celku a tak, aby tím neutrpěla jednotu formy předmětu, plodí čistou útěchu. Barvitost autor nazývá také rozdělení světla a stínu. Světlem je vyvyšování nejpodstatnějších částí tvaru, stínem je naopak skrývání těch ostatních. Tímto způsobem se zdůrazňuje dojem celku. Rozdíly (autor jim říká odlišnosti nebo odstíny) v barvitosti pozná jen znalec. Novost spočívá v originalitě díla, konkrétně v tom, aby celek tvaru nemohl být srovnáván s žádným dalším. Je příjemná, protože naší duši zprostředkovává vědění. Smělost se vlastně také týká originality, musíme mít odvalu na to, abychom vybrali různé, na první pohled třeba i nesourodé části do jednoho celku. Tento celek může mít navíc i neobvyklou formu, ale pokud se podaří, je až nečekaně zajímavý. Podivnost je rozpor mezi našimi představami o obecném chodu věcí a realitou. Je to taková originalita s negativní konotací, ne zcela povedená smělost. Pouhost je vlastně jednoduchost, natává, pokud jak z celku, tak i jeho částí, vyloučíme jakoukoli ozdobnost. Tklivost nebo rozčilenost spočívá v touze po neomezenosti a plodí smíšený cit radosti a zármutku, protože naše představy ne vždy odpovídají skutečnosti. Romantičnost Jungmann rozebírá ze všech zdejších termínů nejpodrobněji. Dokonce nezačíná přímo romantičností, ale úvodem, který se týká druhů básnictví v kontextu krásných umění. Podle něj může být básnictví krásné ve své jednoduchosti, ve vznešené rozmanitosti či

v krásné rozmanitosti. Jednoduchost se vztahuje ke spanilosti, krásné a jasné vysoké lepotě a jejím příkladem je příroda, takže jde o nějaký stupeň nižší krásy. Vznešená rozmanitost se vztahuje k vyšší kráse, pravděpodobně konkrétně ke vznešenosti, zaprvé podle názvu a zadruhé proto, že jejími znaky jsou velikost, vážnost a hrůza. Krásná rozmanitost je něco mezi jednoduchostí a vznešenou rozmanitostí a právě pod její záštitou se rozvinulo romantické básnictví. To je příjemnou směsí duševního a smyslového, skutečného a smyšleného. Podle popisu jeho dalších vlastností nabýváme dojmu, že jde většinou také o působení dvou protichůdných tendencí. Romantickému je následně podřazena dobrodružnost a rozčilenost. Zatímco romantičnost pouze ukazuje, co z člověka udělala nebo může udělat příroda, dobrodružnost a rozčilenost stojí proti přirozenosti (přírodě) a jejímu působení na člověka. Další pojem, strážnivost, je popisován jako vášnivý souboj smyslové a nadsmyslové stránky člověka, přičemž nadsmyslová vítězí. Onou nadsmyslovostí (ve Slovníku se tento termín neobjevuje) je zřejmě myšlen rozum. Strast sama o sobě není nic krásného, ale duchovní brojení proti strasti ano. Pouhá síla přirozenosti nám proti strastem nepomůže, abychom překonali všechny životní nástrahy, potřebujeme i smysly. Skladnost je poslední termín, o kterém se Jungmann zmiňoval již v souvislosti s lahodností. Týká se spojování shodných a podobných částí do jednoho celku. Například u básnictví je nutné, aby verše byly smysluplně spojovány, v určitém pořádku a spojitosti. Skladnost může být libozvučná nebo měrná. Libozvučná má základ v pravidelném střídání samohlásek a souhlásek, kterými nejlépe vyjadřuje libé i nelibé pocity. Měrnost se týká zejména hudby a básnictví a spočívá také v pravidelném střídání, tentokrát ale krátkých a dlouhých zvuků. Pravidelnost v hudbě a ve verších je podmíněna časoměrným opakováním. Autor vyjmenovává několik formálních jednotek hudby a básnictví a krátce představuje i vztahy mezi nimi: „Gistý počet a pořádek dlouhých a krátkých zvuků slowe stopa nebo noha. Gistý počet a pořádek stop slowe werš (pada); oddělek w básni, po němž se gisté pady opětugj, slowe sloha nebo strofa.“³⁷ Dokonce pojmenovává disciplíny, které se zabývají délkou a krátkostí zvuků (časomíra) a pořádkem zvuků (skladnost). Jungmann zde rozpracovává svou teorii časoměrného básnictví, o které se zmiňuje i sekundární literatura³⁸ jako o důležitém kroku. Tato část totiž není jen eklektickým překladem, je to Jungmannův vlastní text. V něm se navíc výrazně odchýlil od názorů svých vzorů, jeho teorie časomíry byla podle Hikla dokonce v rozporu s Pölitzovým důrazem na

³⁷ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820, str. XXV.

³⁸ HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: *Listy filologické*, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 433.

přízvučné veršování. Tato část je důležitá také proto, že autor pozvolna přechází od úvah o kráse k úvahám o básnictví, kterým také věnoval celou následující kapitolu.

Ještě než to ale udělá, vytváří poslední klasifikaci v kapitole o kráse. To vychází ze spojení krásy a správnosti – tyto dvě vlastnosti musí podle Jungmanna tvar mít, pokud má být dokonalý. Jejich soulad autor nazývá zákonem tvaru a říká, že sloh, který obě tyto vlastnosti obsahuje, může být buď nižší, vyšší nebo prostřední. Navzájem se od sebe liší právě typem spojení správnosti a krásy. Nižší způsob psaní vzniká, pokud je spojení správnosti a krásy dosaženo naší představivostí. Celistvé představy by také neměly být v rozporu s citící a žádací mocí. Vyšší sloh vytváříme, když správnost a krása působí na smyslovost a kromě obrazotvornosti uspokojují i nároky rozumu. Je zajímavé, že Jungmann na tomto místě spojuje vyšší sloh se smyslovostí a upozaduje rozum, s krásou to bylo přesně naopak – vyšší krása se pojila s rozumem a nižší se smyslovostí. Ovšem je pravda, že vyšší sloh pro Jungmanna neznamena sloh nejdokonalejší, tím je až prostřední styl, kde je důraz na rozum zase o něco silnější. Ten spojuje dohromady všechny způsoby spojení krásy a správnosti, tedy přes všechny tři duševní moci – poznávací, citící a žádací – najednou. Všechny tyto mohutnosti sice potřebuje stejnou měrou a stejně na ně působí, ale důraz je kladen nejvíce na žádací moc. Kdo dokáže psát tímto způsobem, je podle Jungmanna dokonalý autor, rozumově neobyčejně vzdělaný a vyzrálý.

Schématicky vyjádřený (a se zachovanou dobovou gramatikou) vypadá tento postup následovně.

Krása:

- Wznesenost (mužská čili vyššj krása)
- Tragičnost (mužská čili vyššj krása)
- Pěknost (ženská čili nižšj krása)

Wyššj (mužská) krása:

- Prudkost
- Sjla
- Welikost
- Wznesenost

Wznesenost:

- S ohledem na skumný um
 - Rozsažně
 - Obsažně
- S ohledem na výkonný um
 - Šlechtnost
 - Welikodušj
 - Mrawná wznesenost

Nižšj (ženská) krása:

- Ladnost neb sitnost
- Prostosrdečnost
- Lahoda
- Lepota
 - Wděk
 - Milostnost

Wznesenost spolu s lepotou:

- Wysoká lepota
- Wznesená lepota
- Weliká lepota (skwostnost)
- Slawné
- Welebné (majestátné)

Pěknota:

- Směšnost
- Komičnost
- Šprym
- Šutečné
- Diwoobrazné (bezobrazné, čudné)
- Rozmara
- Humor
- Satyrické

Gakosti slohu podřjzené kráse:

- Žiwost
- Zanjmatelnost
- Lehkost
- Rozmanitost (hognost)
- Barwitost nebo rozdělenj swětla i stjnu
- Nowost
- Smělost
- Podiwnost
- Pauhost
- Tkliwost, rozčilenost
- Romantičnost
 - Dobrodružnost
 - Rozčilenost
- Strážniwost
- Skladnost
 - Libozwučnost
 - Měrnost

Sloh v kontextu krásy a zpráwnosti:

- Sprostý (nižšj)
- Wyššj
- Prostřednj

Na závěr kapitoly si dovolíme malé shrnutí. Autor nejprve dělí krásu na tři základní druhy, vznešenost, tragičnost a pěknost. Vzápětí tento koncept opouští (ovšem ještě několikrát se k němu v průběhu kapitoly vrací) a vytváří nový, který zahrnuje vyšší a nižší krásu. Díky drobné autorově poznámce se dozvídáme, že vyšší a nižší krásu chápe jako symetrické a zároveň vysoce kontrastní kategorie, tento názor se ovšem v rázu dalšího výkladu nijak neprojevuje – nikde je navzájem neporovnává (vytváří sice z jejich spojení nové druhy, ale rozdíly mezi nimi nehledá) a dokonce ani rozsah textu, který Jungmann věnuje vyšší a nižší kráse není symetrický – řídí se pouze důležitostí, kterou jim přikládal. Na závěr jsou zde i dvě okrajové klasifikace, které příliš nesouvisí s hlavními koncepty, které se textem prolínají. Připravují ale Jungmannovi půdu pro další zkoumání, které se týká básnictví.

3. Pojem krásy ve druhém vydání Slovesnosti

I zde se nejprve pokusíme podrobit rozboru Jungmannovu práci s pojmem krásy v rámci celého druhého vydání Slovesnosti. Koncepty, v jakých autor s krásou pracuje, zůstávají stejné – stále píše buď o kráse jako takové, o jejích druzích nebo o atributu „krásný“. Všechny tyto koncepty jsme se pokoušeli osvětlit již v kapitole o prvním vydání. Může se zdát, že se tu nic zásadního nezměnilo, ale uvnitř jednotlivých konceptů nacházíme velké množství rozdílů. Krása stále není explicitně definována a Jungmann ji popisuje ve vztahu k dalším pojmům. Tentokrát se zde objevuje trojice pravdy, dobra a krásy a požadavek jejich jednoty. Termínu krása se tu také užívá v mnoha souvislostech s jazykem a mluvou. Etymologie a analogie krásného a červené barvy je stejná a také část o kráse jako jedné z dokonalostí zůstává, zato se výrazně liší postup při klasifikaci krásy. Proto jsme se opět rozhodli zaměřit právě na ni.

3.1. Koncept druhů krásy

I ve druhé Slovesnosti se nachází část, která se zabývá klasifikací krásy. Tentokrát ji už ale nenajdeme v kapitole Krása, žádná taková tu totiž není. Stěžejní pro nás bude kapitola s názvem „O znacích prawdy, krásy a dobra“³⁹, konkrétně její část „Důwody kochací“⁴⁰. Pro zjednodušení ale budeme o této části mluvit jako o kapitole o kráse i zde. Nejprve se, stejně jako u prvního vydání, budeme soustředit na postavení samotné kapitoly v rámci Slovesnosti, na její charakter, rozsah a další náležitosti. Opět se pokusíme o detailní rozbor Jungmannova postupu tak, aby se nám na závěr dobře komparovaly. Ani zde nebude chybět schématická osnova s původní gramatikou.

Druhá Slovesnost má větší obsah než první a to i v teoretické části⁴¹. To je zřejmě také důvod, proč se Jungmann k tématu krásy dostává později. Ani ve druhém vydání nechybí předmluva, která je, jako jedna z mála částí Slovesnosti, kratší než v prvním vydání. Teoretická část před kapitolou o kráse je rozdělena na dva hlavní oddíly, v prvním jde o jakousi přípravu a v druhém již o samotný výklad. Co se týče přípravy, provádí Jungmann detailní rozbor nauky, kterou nazývá slovesností, mluví o českém jazyce, jeho gramatice, také o časomíře, o které se

³⁹ JUNGSMANN, Josef. *Slovesnost aneb náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissi u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. 40.

⁴⁰ JUNGSMANN, Josef. *Slovesnost aneb náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissi u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. 43.

⁴¹ Teoretická část první Slovesnosti má 101 stran, teoretická část druhé Slovesnosti 167 stran.

v první Slovesnosti zmiňoval v kapitole o kráse, o různých změnách slov (krácení, skládání) a podrobně se věnuje také způsobům, kterými je možné jazyk obohacovat. Vše prokládá vlastenecky laděnými tezemi. První část je tedy v souladu s jeho hlavním záměrem z doby prvního vydání Slovesnosti, totiž povzbudit vývoj českého jazyka. Dělá to sice odlišným způsobem než v prvním vydání (zde se rozhodl soustředit hlavně na teorii jazyka a mluvy a podrobně je vyložit), ale úmysl zůstává stejný. Druhou část autor začíná úvahami o výmluvnosti, kterou bychom dnes nejspíše nazvali dokonalou řečí, v kontextu lidské duše. Tento kontext pro nás bude důležitý, duševní mohutnosti jsou totiž tři a souvisí s pravdou, dobrem a právě krásou. Poznávací mohutnost se upíná k pravdě, žadací k dobru a cítící ke kráse. Jungmann uvádí kapitolu o znacích pravdy, krásy a dobra rozlišením tří „důvodů“, které by se v dnešní terminologii nazývaly vlivy. Vlivy mohou být dokazovací, kochací či přemlouvací. Dokazovací působí na rozum pravdou, kochací, kterými se budeme dále zabývat, působí na mysl krásou a přemlouvací na vůli dobrem. Tím Jungmann naznačuje, jaké pozitivní vlastnosti jsou pro které lidské potřeby důležité a jak je uspokojují. Všimněme si, že v tomto kontextu rozlišuje rozum, mysl a vůli. Pokud propojíme poznatky o duševních mohutnostech ze začátku Slovesnosti s tímto rozlišením, zjistíme, že pravda je spojena s poznáváním a abychom něco uznali jako pravdivé, musí to dokázat svou platnost rozumu. Krása je spojena s pocity a aby se nám něco líbilo, musíme nechat kochací vliv, aby působil na mysl. A konečně, dobro je spojeno s požadavkem a přemlouváním vůle, celý tento proces je zřejmě morálního charakteru.

Část, ve které se nachází klasifikace krásy a kterou budeme nazývat kapitolou o kráse, začíná popisem kochacích vlivů. Jsou označeny za „city nazírawé (umné i smyslné)“⁴² či city estetické. Název „nazírawé“ mohou souviset jak s rozumem, tak se smysly a mají vztah také s obrazotvorností, podle Jungmanna z ní mohou libé city vycházet. Označení estetické je nejprve srovnáním s řeckým ekvivalentem na etymologické úrovni zpochybněno, ale ne natolik, aby ho Jungmann přestal používat. Estetické city rozděluje na příjemné (čisté), nepříjemné a míšené, což je hlavní koncept, který se táhne celou kapitolou. Nepříjemné city ovšem z výkladu obratem vylučuje, protože nedokáží uspokojit mysl ani cit a nemohou být tedy zahrnovány mezi způsoby, které nám působí libost. Tím dává najevo, co pokládá za hlavní cíl krásy – působit libost.

⁴² JUNGSMANN, Josef. *Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. 43.

Následující klasifikace krásy je založena na tom, zda jde o čisté nebo smíšené city. Jungmann tvrdí, že v rámci čistých citů existuje pět druhů – krása, velekrása, drobnokrása (ladnost), plnokrása a živokrása. Na tomto místě by nás mohlo zarazit, že kráse je podřazena opět krása (toto opakované použití pojmu v různých stupních hierarchie známe již z první Slovesnosti) a také to, že v Jungmannově klasifikaci stojí na stejné úrovni jako pojmy, jejichž jména tvoří její složeniny. Krása je rozebírána hned na začátku a tento první odstavec zřejmě autor bere jako jakýsi úvod. Popisuje krásu jako něco, co je uzpůsobeno k tomu, aby, ať už rozloženo na části nebo složeno v celek, ničím nevyčnivalo a mohlo být myslí snadno vstřebáno. Jako příklad krásy je uvedena růže či začátek Virgiliovy básně, tedy jak přírodní předmět, tak i umělecké dílo. Velekrása není nijak definována, je jen rozdělena na další druhy – může být buď matematická, silojevná, umná nebo mravní. U matematické a silojevné jsou jako příklady uvedeny dvě různé ukázky ze Ztraceného Ráje⁴³. Matematická velekrása spočívá v rozsahu a reprezentuje ji například moře, nebe či hory, tedy přírodní objekty. U silojevné velekrásy, jejíž hlavní rys je síla, se v příkladech objevují rovněž přírodní jevy jako bouře či sopka chrlící lávu. Umná velekrása souvisí s rozumem a vzdělaností lidstva. U tohoto druhu Jungmann neuvádí žádné příklady ani vysvětlení, ale předpokládáme, že vzdělanost považoval za tak důležitou a užitečnou, že ji vřadil i do svého konceptu krásy. Poslední druh, mravní velekrása, spočívá v mravech, skutečích a vášních lidí. Jako příklad je uveden hrdina, který umírá za vlast. Tato velekrása je tedy něco jako etika, zahrnuje pravidla chování a zdůrazňuje důležitost obětování svých vlastních potěšení pro obecné blaho, pro společnost. Opouštíme velekrásu a dostáváme se k dalšímu druhu krásy, drobnokrásě čili lадnosti. Ta nastává, když je celek složen z drobných částí. Obdivujeme-li plnokrásu, obdivujeme plnost a hojnost částí. A poslední živokrásou je myšlena živost a lehkost pohybu v částech celku. Živokrásou ve vztahu k tělu se říká líbeznost a té, která se týká duše, milostnost. Vidíme, že u čistých citů se velmi často hledí na poměr částí a celku a podle toho je Jungmann klasifikuje.

K čistým citům to bylo vše, následující výklad se vrací ke smíšeným citům a začíná vysvětlením, jak vznikají. Děje se to buď míšením příjemného a nepříjemného citu, také estetického a neestetického či prostého a smíšeného. Z tohoto úvodu lze usuzovat, že Jungmann neztotožňuje estetické city s city příjemnými a neestetické s nepříjemnými, jsou to všechno oddělené kategorie, i když je zřejmě možné, aby se částečně překrývaly. Vztah mezi

⁴³ Ztracený Ráj, který je považován za jedno z nejvýznamnějších děl v historii Velké Británie, napsal v roce 1667 John Milton a Josef Jungmann ho v roce 1811 jako první přeložil do češtiny. Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Ztracený ráj [online]. c2012 [citováno 26. 07. 2012]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ztracený_ráj.

estetickými a příjemnými, nepříjemnými a smíšenými pocity už byl naznačen dříve, tři naposledy jmenované jsou druhy estetických pocitů. O neestetických citech tu ale Jungmann mluví vůbec poprvé. Také není jasné, jestli jsou prosté city synonymem citů estetických či příjemných nebo je to zcela jiný druh. Vzhledem k tomu, že autor estetický cit označuje za „čistý nebo pauhý“⁴⁴, budeme prozatím předpokládat, že je možné ho s ním ztotožnit. Co se týče druhů míšení, v prvním případě se děje rychlým, téměř nepostřehnutelným střídáním příjemného a nepříjemného citu v mysli. Zároveň v ní existovat nemohou, jinak by se vyrušily. Je důležité nezapomínat, že příjemný cit musí mít vždy navrch, jinak by se výsledný cit nemohl líbit. V každém případě ale ve všech smíšených citech tohoto typu panuje určitá neshoda, která působí libost či nelibost, veselí či zármutek. Těchto neshod je více druhů. Pokud je neshoda jednotlivých částí celku ve výsledku příjemná, vzniká komičnost, která může být dvojího druhu – pokud vznikla náhodou a bez našeho vědomí, říkáme jí směšnost, pokud úmyslně, je to žert. Humor je tedy příjemný cit a jeho dělení je závislé na našich intencích. K humoru se autor vrací v jedné ze svých poznámek, která se týká rozpoložení mysli. To je podle něj způsobeno odvráceností nebo naopak náklonností smyslů (dnes bychom mohli mluvit o dobré a špatné náladě) a jeho účinek je, že si věci představujeme „hned wesele, hned truchle, hned truchlowesele, což poslední dle Angličanůw nazývají humor“⁴⁵. Následuje ještě definice humoristy jako člověka, jehož přirozenost, nikoli zlomyslnost, ho nutí dělat věci opačně než obyčejní lidé. Zdá se, že smysl pro humor je schopnost odrážet naši momentální náladu, pokud se rychle střídá pozitivní s negativní, a humorista je člověk, který na tyto změny reaguje, na základě své nátury, intenzivněji než ostatní. Druhá neshoda by měla dojímat mysl – pokud se jí to daří, vzniká tragičnost, která je opět dvojího druhu. Tragičnost je vlastně takovým soubojem mezi poznávací a žádací mohutností, tedy mezi rozumem a vůlí. Vztahuje-li se více k poznávací (činné) mohutnosti, jde o „strážniwość“, pokud ale doráží spíše na mohutnost žádací (trpnou), vzniká tklivost. Ačkoli by se „strážniwość“ měla týkat rozumu a tklivost vůle, jejich účinky jsou popisovány vzhledem k mysli. „Strážniwość“ mysl pobízí a pozdvihuje, tklivost ji dráždí a rozpruzuje. Tklivému citu se dostává zvláštní pozornosti a další klasifikace. Pokud je stálý a mysl naplňuje lehkým smutkem a líbeznou bolestí, nazývá se elegický. Pokud je však smutek opravdový a hluboký, je cit tragickým v užším smyslu slova. Máme tu tedy tragičnost obecnou, která mysl dojímá, a tragičnost v užším smyslu slova, která mysl rmoutí. Poslední

⁴⁴ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o wýmľuwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. 43.

⁴⁵ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o wýmľuwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. 46.

možnou neshodou v rámci míšení příjemných a nepříjemných citů je ta, která pochází z vybočení z normálního běhu věcí a označujeme ji jako podivné. Podivné Jungmann opět dále dělí – může se vztahovat k přírodě (v tom případě se jedná o vyšší podivné) nebo k věcem pozemským (nižší podivné, například kouzla a čáry). Je zajímavé, že Jungmannovi připadají podivnější přírodní jevy než kouzla a čáry a také to, že je řadí k pozemským jevům. Stává-li se podivné spíše nesmyslným, nazýváme ho „potworným“, pokud je to hříčka naší smyslovosti, jedná se o fantazii a pokud jde o vybočení ze všednosti na základě lidem neznámého zákona a tedy pouhého tušení či odhadu, jde o romantické. Romantická může být například krajina, jejíž části jsou uspořádány tak, aby jako celek dojímalu mysl. Krajinu sice nikdo nemůže dost dobře uspořádat, přesto nám ale v některých případech přijde, že tomu tak je a že na naši mysl působí svým složením cíleně. Na tomto místě se objevuje téma mimoumělecké krásy. Z Jungmannova popisu krajiny cítíme jistou analogii s obrazem nebo jiným uměleckým dílem, o jehož vhodném složení umělec přemýšlí a pokouší se jím vědomě zapůsobit na vnímatele.

Druhý případ, míšení estetického a neestetického, zahrnuje city vznikající z připojení citu estetického buď k citu tělesnému nebo duševnímu (výkonnému). Tím se vysvětluje, co bylo myšleno citem neestetickým – není to žádný konkrétní druh citu, Jungmann se tímto názvem snažil naznačit jen to, že se netýká explicitně krásy. Tělesný cit je cit života. Pokud mu v cestě stojí překážky, nazývá se truchlivost a pokud naopak nalézá podporu, jde o bodrost. To možná do značné míry skutečně asociuje lidskou cestu životem, jak ji chápal Jungmann, s jejími nástrahami a také světlými chvílemi a tím, jak na tyto situace reagujeme. Duševní cit Jungmann rozděluje na smyslový a mravný. Smyslový může být buď idylický nebo satirický podle toho, jaké je rozpoložení naší mysli. Jak jsme se již zmiňovali při analyzování pojmu humor, rozpoložení mysli je ovlivněno tím, zda máme dobrou či špatnou náladu. Z toho lze odvodit, že idylický cit se pojí s dobrou náladou a projevuje se spokojeností, satirický se špatnou, kterou se pokouší zlehčit humorem či vážně kritizovat⁴⁶. Mravný duševní cit je vytvářen naší svobodnou vůlí a to trojím způsobem. Když vůle překonává tělesné rozkoše, duševní vášně či přírodní síly, jde o mravní vznešenost. Mravní šlechtnost pak je, když tyto nástrahy člověk nezištně, bez očekávání jakékoli formy odměny, překonává pro dobro někoho jiného. Posledním typem je mravní nevinnost (prostosrdečnost). Zde se projevuje svobodná vůle i přesto, že ji potlačujeme a pokoušíme se něco skrývat či se přetvářet. Působí nám

⁴⁶ Ve Slovníku je satirické charakterizováno jako „mrawy káragcej buď směšně, buď oprawdowě“. JUNGSMANN, Josef. *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: České museum, 1835 – 1839, díl IV. (S – U), str. 22.

libost, když nevinost zvítězí nad pochybnými způsoby a rozčiluje nás, pokud v nás vzbuzuje touhu po ctnostech, které v životě nenalzááme. Je tu jasně patrný etický motiv.

A konečně, třetí způsob míšení citů spočívá, jak autor prohlašuje, ve spojení citů čistých a smíšených. Hned první spojení ale nevzniká z čistého a smíšeného citu, ale ze dvou čistých – podle Jungmanna se může mísit plnokrása s velekrásou, z čehož vzniká spanilost. Spanilost je vzápětí využita do dalšího typu spojení, a to s tragickým citem. Z těchto dvou vzniká „truchlospanilé“. Najdeme tu také kombinaci tří citů – velekrása, vznešenost a strašné (které dosud nebylo ve výkladu zmíněno) plodí slavné. A konečně, ze spojení spanilého se slavným vzniká velebnost.

Opět si dovolíme předvést osnovu klasifikace, kterou Jungmann ve výkladu představuje (opět s původní gramatikou).

Tři důwody:

- Dokazowací
- Kochací
- Přemlawwací

Kochací důwody čili esthetické city:

- Příjemné (čisté)
- Nepříjemné
- Míšené

Příjemné (čisté) city:

- Krása
- Welekrása
 - Mathematická
 - Silojewná
 - Umná
 - Mrawná
- Drobnokrása (ladnost)
- Plnokrása
- Žiwokrása

- Líbeznost
- Milostnost

Smíšené city:

- Míšení příjemného a nepříjemného citu
- Míšení estetického a jiného citu
- Míšení prostého a smíšeného citu

Míšení příjemného a nepříjemného citu:

- Komičnost
 - Směšnost
 - Žert
- Tragičnost
 - Strážníwost
 - Tkliwost
 - Elegická
 - Tragická
- Podiwné
 - Wyšší
 - Nižší
 - Potworné
 - Fantastické
 - Romantické

Míšení estetického a jiného citu:

- Míšení estetického a tělesného citu
 - Truchliwost
 - Bodrost
- Míšení estetického a duševného (výkonného) citu

Míšení estetického a duševného (výkonného) citu:

- Smyslňý cit
 - Idylický
 - Satyrický

- Mrawný cit
 - Mrawná wznešenost
 - Mrawná šlechtnost
 - Mrawná nevinnost (prostosrdečnost)

Míšení prostého a smíšeného citu:

- Plnokrása a welekrása – spanilost
- Spanilé a tragické – truchlospanilé
- Welekrása, wznešenost a strašné – slawné
- Spanilé a slawné – welebnost

Jungmann tedy nejdříve rozděluje estetické city na příjemné, míšené a nepříjemné. Naposledy jmenované ale ze svého konceptu vzápětí vylučuje, protože nesplňují požadavky, které jsou na estetické city kladeny. Další dělení je tedy omezeno jen na čisté a míšené city. Míšeným se autor věnuje výrazně více, protože je třeba je prozkoumat a klasifikovat podle způsobu, jakým vznikají (tento problém u čistých citů odpadá).

4. Komparace pojetí krásy v jednotlivých vydáních

Než začneme s komparací Jungmannova postupu práce v jednotlivých vydáních Slovesnosti, je třeba vypořádat se ještě se třetím z nich. Po podrobném prozkoumání a porovnání druhého a třetího vydání jsme došli k závěru, že minimálně v teoretické části se obě shodují. Rozdíly jsou pouze v grafické úpravě (například u řádkování a dělení slov) a také jsou opravena některá dříve chybně napsaná slova, ale tyto změny jsou ztěžší poznatelné. Jungmann za rok, který dělí dvě nejstarší vydání, zřejmě nezměnil názor na toto téma a tak už se ho nepokoušel nijak proměňovat. Tímto jsme tedy zodpověděli otázku, kterou jsme si položili již v Úvodu. Na základě tohoto závěru jsme shledali, že by nebylo vhodné zahrnovat třetí vydání do hlavního výkladu a že postačí zmínit se o něm na tomto místě. Pro další výklad platí, že z něj třetí vydání vynecháme a budeme komparovat jen první a druhou Slovesnost s tím, že ve druhé zastává autor stejné názory jako ve třetí.

Pokusíme se nyní nastínit hlavní proměny, které se týkají pojetí krásy, a to v celé teoretické části prvního a druhého vydání Slovesnosti. Mezi oběma Slovesnostmi stojí čtvrt století vývoje české společnosti a vývoje autora samotného. To se projevilo jak po terminologické a gramatické stránce⁴⁷, tak i v posunu Jungmannových názorů. Změna autorova pohledu a posun hlavní oblasti zájmu se odráží i na práci s pojmem krásy. V první Slovesnosti se o ní dočteme více než ve druhé, navíc v odlišných kontextech. V prvním vydání se termínu krása užívá zejména ve spojitosti s druhy slohu. To vyplývá z charakteru Slovesnosti jako učební pomůcky, která se soustředila na terminologii a kladla důraz hlavně na svou druhou, praktickou část, ve které se nachází ukázky z nejrůznějších slohových útvarů. Pojem krásy autorovi pomáhal při jejich výkladu v teoretické části. Ve druhém vydání je krása hojně popisována v souvislosti s jazykem a mluvou. Odráží to změnu důležitosti teoretické a praktické části – Jungmann již teoretickou část nebral jako pouhý doplněk praktické, ale chtěl ji podrobněji rozpracovat. Koncepty, v jakých autor s krásou pracuje, se mezi jednotlivými vydáními nezměnily – v obou Jungmann píše buď o kráse jako takové, o jejích druzích nebo o atributu „krásný“. Mohlo by se tedy zdát, že přístup k pojmu bude v obou vydáních podobný. Uvnitř jednotlivých konceptů však nacházíme mnoho rozdílností. V obou vydáních chybí explicitní definice krásy. Jungmann ji nahrazuje klasifikačním způsobem práce a užíváním pojmu krásy ve vztahu s dalšími pojmy. Nezměnila se tedy forma výkladu, ale jeho obsah ano. Místo dvojic krása – správnost, krása – dobro nebo krása – pravda, které můžeme najít

⁴⁷ Ve druhé Slovesnosti se například píše „í“ místo „j“ (první vs. prwnj) nebo „j“ místo „g“ (jeho vs. gehu).

v prvním vydání, se ve druhém vydání objevuje trojice pravda, dobro a krása. Výrazně se liší i část, která je pro nás nejdůležitější a která se zabývá klasifikací krásy. Tou se budeme podrobně zabírat v následující podkapitole. Části, které by se věnovaly kráse a byly v první i druhé Slovesnosti totožné, je málo, ale přesto existují. Týkají se například etymologického rozboru slova, analogie krásného a červené barvy a částečně také krásy jako jedné z dokonalostí.

4.1. Komparace konceptu druhů krásy v prvním a druhém vydání

Koncept druhů krásy je, jak již víme z předchozích kapitol, nejvíce zastoupen v kapitole o kráse. Nejprve si tedy dovolíme několik obecných postřehů o samotné kapitole o kráse v obou Slovesnostech. V prvním vydání nacházíme kapitolu o kráse hned po krátkém úvodu, který se týká slohu a kde autor představuje základní pojmy svého dalšího výkladu. Již v kapitole o kráse se objevují čím dál hojnější zmínky o básnictví. Tímto způsobem plynule přechází v kapitolu o básnictví. Kapitola o kráse tedy zřejmě měla kromě terminologického významu i jinou funkci – propojit téma krásy a básnictví. Ve druhém vydání se zdá, jako by se důležitost kapitoly o kráse vytrácela. Naznačuje to už její název, ve kterém slovo krása zcela chybí. I v dalším textu ho oproti prvnímu vydání nalézáme jen zřídka. Co se týče rozsahu, je kapitola ve druhém vydání mnohem skromnější – v prvním vydání má osmnáct stran, ve druhém vydání pět. Je pravda, že klasifikace krásy v prvním vydání zabírá z celkového rozsahu jen asi třináct stran a ve druhém je jí věnován celý text, ale i tak to o změně významu ledacos napovídá. Rozdíl v rozsahu se projevuje zejména přehledností obou kapitol. Zatímco v první Jungmann téká od pojmu k pojmu, přeskakuje je a zase se k nim vrací, případně je nechává nedefinované, ve druhé je klasifikace mnohem přehlednější a lépe organizovaná. Také se v ní objevuje podstatně menší počet pojmů. Zdá se, že v prvním vydání nechával volný průchod touze po shromažďování množství nových termínů za účelem obohacení jazyka, poté počkal, které pojmy se ujmou a které ne a podle toho upravil druhé vydání. Kapitola o kráse ve druhém vydání navazuje na úvod týkající se jazyka a mluvy a po ní následuje část o přemýšlení nad různými druhy námětů, které s krásou nijak nesouvisí. Výklad o kráse tedy nezapadá do Jungmannova systému tak, jak tomu bylo v první Slovesnosti. Z tohoto shrnutí by se mohlo zdát, že je do druhého vydání zařazena jen proto, že byla i ve vydání prvním.

Věnujme se nyní již explicitně konceptu druhů krásy. Začneme tak, jak začínal i Jungmann v obou kapitolách. Nejprve se budeme snažit nastínit rozdílnosti systému, podle kterého krásu

dělil. V první Slovesnosti jsou hlavním ukazatelem tři mohutnosti duše. Základní dělení krásy (na vznešenost, tragičnost a pěknost) se odvíjí od toho, na jakou mohutnost krása působí. Specifické je rozlišení na mužskou (vyšší) a ženskou (nižší) krásu. Ve druhé Slovesnosti začíná autor obšírněji, důležité jsou pro něj vlivy, které působí podle znaků pravdy, krásy a dobra. S ohledem na tyto znaky existují vlivy dokazovací, kochací a přemlouvací. Středem našeho zájmu jsou vlivy kochací, které Jungmann ztotožňuje s estetickými city. Ty mohou být příjemné, nepříjemné či smíšené. Všimněme si, že tedy na začátku vlastně ani nepracuje s pojmem krásy jako takové. Až když se rozepisuje o příjemných citech, říká, že jsou to city krásy. Jedním z významných rozdílů je právě to, že v první Slovesnosti se neustále mluví o kráse, tento pojem je málokdy pouštěn ze zřetele. Ve druhé Slovesnosti zatím převládá termín cit, kráse je věnován jen jeden klasifikační paragraf. Vše okolo krásy je zkoumáno z hlediska citů a jejich míšení. Z komparace obou úvodů do této problematiky můžeme vidět, že ve druhé Slovesnosti se k našemu tématu Jungmann dostává pomaleji, přes zcela jiné pojmy a také se u něj moc nezdržuje. Mizí oba základní koncepty z prvního vydání (tedy jak koncept vznešenosti, tragičnosti a pěknosti, tak i koncept vyšší a nižší krásy), ve druhém vydání je důležitý příjemný, nepříjemný (ten ovšem záhy z konceptu vypadává) či smíšený charakter citů. Rozdělení na vyšší a nižší se objevuje jen u podivného, jednoho z druhů, který vzniká míšením příjemného a nepříjemného citu.

Pokusíme se postihnout změny dvou hlavních konceptů z prvního vydání. Jak jsme již uvedli, ani jeden z těchto konceptů se ve druhém vydání neobjevuje, ale některé termíny, které koncepty obsahují, ano. Začneme úplně prvním dělením, které Jungmann v první Slovesnosti naznačuje, tedy pěkností, vznešeností a tragičností. Jeden z těchto tří základních typů krásy, pěknost, se už ve druhém vydání vůbec neobjevuje. U ostatních je situace komplikovanější. Vznešenost, druhá z nich, je v první Slovesnosti charakterizována prolínáním libosti a nelibosti (díky čemuž z ní vzniká smíšený cit), převahou rozumu nad smysly. Mluví se tu také o mravní vznešenosti, která je vyšším stupněm šlechetnosti. Ve druhé Slovesnosti vznešenost takovou důležitost nemá, nicméně tento termín zde najdeme také. Více se tu mluví o mravní vznešenosti, která patří ke smíšeným citům a je soubojem vůle s touhou po tělesných rozkoších, ale také s přírodními silami. Také je to tedy určitý souboj mezi libostí (tělesnými rozkošemi) a nelibostí, respektive vůlí, která se nám snaží libost upřít. Vznešenost jako taková je zmíněna až na samém konci jako cit, ze kterého spolu s velekrásou a strašným vzniká slavné. V obou vydáních je tedy vznešenost chápána podobně, klíčové je, že u obou probíhá souboj libého a nelibého citu. Ve druhé Slovesnosti už ale vznešenost nemá zdaleka takový

význam jako ve Slovesnosti první, je tam zařazena jen jako okrajový pojem. Tragičnost je na tom podobně jako vznešenost. V prvním vydání je představena jako stav bázně a těžkomyslnosti, který odráží náš vnitřní boj mezi potřebou smyslovosti a převažující silou rozumu. Střetávají se v ní pocity libosti a nelibosti a dává tak vzniknout smíšeným pocitům. Ve druhém vydání patří ke smíšeným citům, konkrétně k těm, kde se v mysli rychle střídá libost s nelibostí a libost má mít vždy navrch. Podobně jako vznešenost, je tragičnost zařazena do závěrečné klasifikace, která se věnuje míšení prostých a smíšených citů – z tragického a spanilého vzniká „truchlospanilé“. V obou vydáních jde tedy o pojem založený na míšení libosti a nelibosti. Stejně jako vznešenost, i tragičnost má ve výkladu v prvním vydání mnohem větší význam než ve druhém.

Co se týká dělení krásy na vyšší a nižší, které je v první Slovesnosti v celé kapitole stěžejní, ve druhé Slovesnosti se ztrácí úplně. Jak jsme již zmiňovali, na vyšší a nižší se ve druhém vydání dělí jen podivné, které je druhem smíšeného citu. Poté, co jsme rozebrali koncept jako celek, se zaměříme na jednotlivé pojmy, které obsahuje. Většina pojmů z dělení vyšší krásy se ztrácí a ty, které ne, se alespoň transformují do zcela nové podoby. Ze základních čtyř druhů vyšší krásy (prudkost, velikost, síla, vznešenost) je výjimkou pouze vznešenost, jejíž podobu v obou vydáních jsme komparovali v předchozím odstavci. Prudkost je naopak pojem, který se objevuje jen v první Slovesnosti, ve druhém vydání již nemá místo. S původní velikostí by se dala spojit matematická velekrása. Ačkoli zní oba pojmy zcela odlišně, u obou Jungmann mluví o rozsahu a udává i stejné příklady – moře a nebe. Rozdíl je v tom, že velikost je další z druhů, ve kterém o své místo bojuje libost s nelibostí. Matematická velekrása ve druhém vydání naproti tomu patří mezi čisté city, žádný rozpor v ní tedy nepanuje. Síla svůj protějšek ze druhé Slovesnosti nachází také mezi druhy velekrásy, konkrétně velekrásy silojevné. O silojevné kráse autor píše, že spočívá v síle přírodních jevů a jako příklady uvádí sopku chrlicí lávu, bouři, ale také Herkulovu sílu. Tím sjednocuje pojem síly z prvního vydání – ta je totiž na jednom místě nepřímo identifikována s jednou z hlavních mužských vlastností⁴⁸ a na druhém je podřazena vznešenosti a popisována jako přírodní síla⁴⁹, dokonce se stejnými příklady, které můžeme najít u silojevné velekrásy.

⁴⁸ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. XV.

⁴⁹ JUNGSMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845, str. XVI.

Z hlavních druhů nižší krásy v první Slovesnosti (ladnost, prostosrdečnost, lahoda, lepota) se ve druhém vydání explicitně objevuje jen prostosrdečnost. Slouží jako druhý název pro mravní nevinnost. Prostosrdečnost je v prvním vydání ztotožňována s naivitou a upřímností, kde vítězí přirozenost. Z našeho dosavadního pozorování usuzujeme, že to, že patří pod nižší krásu, znamená, že se v ní nestřídají libé a nelibé city (tak je tomu spíše u druhů vyšší krásy, které jsou komplikovanější) a je to jeden z druhů s jednodušším charakterem. Ve druhém vydání je ale mravní nevinnost výsledkem míšení estetických a duševních citů, tedy druh složitější. Mravní vznešenost je vlastně prostosrdečnost v mravním smyslu, kterou se nám nedaří skrývat ani vůlí. Představujeme si ji jako nepřekonatelné nutkání konat dobro. Prostosrdečnost z druhé Slovesnosti tedy jako by ve své definici zahrnovala a zároveň více specifikovala prostosrdečnost z první Slovesnosti. Ze všech druhů nižší krásy můžeme v obou vydáních explicitně najít pouze prostosrdečnost a jak jsme viděli, i zde je situace poměrně komplikovaná. Další druhy nižší krásy se pokusíme objevit podle jejich charakteristických vlastností. Problém spočívá v tom, že je Jungmann v prvním vydání nepopsal natolik podrobně, abychom to mohli udělat s jistotou. Tuto potíž máme například s lepotou, která v první Slovesnosti není vůbec definována. Je u ní ale jako další název uvedena živá krása, která nás přivádí k termínu životokrása z druhé Slovesnosti. To, že jsme na správné stopě, potvrzuje fakt, že pod oba pojmy je podřazen termín milostnost a v obou případech se milostnost týká duše. Lepota (živá krása) patří pod nižší krásu a živokrása k čistým citům. Tyto koncepty (nižší krásu – čisté city a vyšší krásu – smíšené city) jsme se s postupujícím výkladem naučili chápat jako do jisté míry komplementární. Obdobu ladnosti také identifikujeme na základě názvu. Ladnost je totiž ve druhém vydání druhý název pro drobnokrásu a dokonale sedí také jejich popis jako celků složených z drobných částí. Platí pro ně to samé co pro lepotu a živokrásu, tedy že se nachází v obdobných konceptech. Jediný druh, pro který se nám z druhé Slovesnosti nepodařilo najít protějšek, je lahoda.

Tímto ukončíme hlavní výklad kapitoly o komparaci konceptů druhů krásy. Zejména v první Slovesnosti je sice díky rozsáhlé klasifikaci ještě velké množství dalších pojmů, ale ty už Jungmann spíše jen vyjmenovává a při pokusech o jejich spárování bychom se tedy neměli o co opřít. Hlavní poznatky jsme navíc načerpali již z dosavadního rozboru. Pokusíme se je na závěr této kapitoly přehledně shrnout. Co se týče jednotlivých pojmů, v prvním vydání je jich jednoznačně více, což má svůj terminologicky inovační význam. Mezi jednotlivými edicemi se terminologie značně proměnila, i přesto se ale Jungmann některých pojmů z první Slovesnosti nevzdává, jen je ve druhé Slovesnosti přesouvá do závorky a zmiňuje je jako

alternativní název. Některé pojmy jsou v obou vydáních totožné, jiné lehce pozměněné. Není ale pravda, že by pojmy pouze mizely, některé oproti prvnímu vydání naopak přibyly. Přesto, že se koncepty zcela proměnily, nacházíme mezi nimi jistou spojitost. Druhy vyšší krásy z první Slovesnosti se povětšinou vyznačují tím, že v nich bojuje rozum se smysly, libost s nelibostí, zkrátka mísí se v nich nejrůznější rozpory. Z toho důvodu nám připadá koncept smíšených citů z druhé Slovesnosti jako obdoba vyšší krásy. Podobně je to i s nižší krásou z prvního vydání a čistými city ze druhého. Oba tyto koncepty zahrnují jednodušší druhy. Tato jednoduchost je v první Slovesnosti vnímána jako negativní vlastnost, Jungmann hned při několika příležitostech zdůrazňuje, že vyšší krása je významnější – také to plyne již z jejího názvu. Ve druhé Slovesnosti takové náznaky nejsou, takže nevíme, který z konceptů je pro autora důležitější. Vycházíme-li z této teorie komplementárních konceptů, kterou jsme naznačili výše, je vhodné poznamenat i to, že i pojmy, které jsme označili za shodné v obou edicích, ne vždy patří do shodných konceptů.

Rozdíly mezi oběma kapitolami nás utvrdily v názoru, že Jungmann s pojmem krásy nakládal zcela jinak v roce 1820 než o čtvrt století později. Je na něm velmi dobře vidět jeho názorový posun a také změna funkce Slovesnosti. V prvním vydání má klasifikace krásy větší prostor, lépe zapadá do celkového systému výkladu (tomu pomáhá téma básnictví, které se v ní objevuje) a samotného termínu krása je užíváno o poznání častěji – i v názvu celé kapitoly. Ve druhém vydání je sice klasifikace krásy jednodušší a přehlednější, ale je jí věnováno mnohem méně místa a její zasazení do výkladu, zdá se, není tak promyšlené. Termín krása se tu navíc objevuje spíše sporadicky (chybí i v názvu kapitoly). Díky všem těmto poznatkům jsme získali pocit, že krása měla větší důležitost v prvním vydání a ve druhém její význam zakrněl.

5. Závěr

Naše práce dokázala předpoklad z Úvodu, že Jungmannovo smýšlení a cíle se mezi jednotlivými edicemi Slovesnosti výrazně proměnily. V průběhu práce jsme uznali za vhodné zúžit naše téma jen na jeden koncept, koncept druhů krásy. Také třetí vydání jsme v hlavním výkladu neuváděli, protože jsme zjistili, že přinejmenším jeho teoretická část je shodná s teoretickou částí z vydání druhého. Tím jsme také zodpověděli jednu z úvodních otázek. Přesto i v tomto úzkém výseku autorova práce s pojmem krásy zřetelně ilustruje změnu jeho názorů a také změnu hlavní úlohy samotné Slovesnosti, jak jsme ukázali v předchozí kapitole.

Význam práce spatřujeme i v nastínění problematiky pro případné další badatele. Jistě by bylo velmi zajímavé a podnětné prozkoumat také ostatní koncepty krásy, které se vinou celou Slovesností. Máme na mysli koncept krásy jako takové a atributu krásného.

Seznam citované a použité literatury

Primární literatura

JUNGMANN, Josef. *Slowesnost aneb zbjrka přjkladů s krátkým pagednánjm o slohu*. Praha: Josefa Fetterlowá z Wildenbrunu, w arcibiskupské Impressj w Seminarium, za Faktora Tomáše Kubelky, 1820.

JUNGMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o wýmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbirkau příkladů w newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1845.

JUNGMANN, Josef. *Slowesnost aneb náuka o wýmluwnosti básnické i řečnické se sbirkau příkladů newázané i wázané řeči*. Praha: České museum: W kommissí u Kronbergra a Řiwnáče, 1846.

Sekundární literatura

HIKL, Karel. *Jungmannova „Slovesnot“ a její předlohy*, in: *Listy filologické*, roč. 38. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1911, str. 207-219, 346-353, 416-448.

JEDLIČKA, Alois. *Josef Jungmann a obrozenská terminologie literárně vědná a linguistická*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1948.

JUNGMANN, Josef. *Slownjk česko-německý Josefa Jungmanna*. Praha: České museum, 1835 – 1839.

SOUKOPOVÁ, Marta. *Jungmannova Slovesnost, její struktura a funkce*. Praha: diplomová práce FF UK, katedra českého jazyka, 1994.

Internetové zdroje

<http://www.wikipedia.org/>

<http://www.svkul.cz/>